

צ'בזטי מוזהר"ן

קמא

דף קיא:

עם

ביאור חברותא
ללימוד בעיון

תורה קצו

אמר שהמתמיד בלימוד ספרו יהיה נעשה איש כשר באמת
ובעל מה גדול כי יש בה עמקות נוראה שאין בשום ספר
(ה"מ שמו שמה)

קיא:

ליקוטי

קצד צה צו צו צה צט ר רא רב רג רד

מוהר"ן

תורה אור
תהלים נא (יז) אָדְנִי שְׁפִי
תַּפְתָּח וּפִי יִגִּיד תַּהְלִיכְךָ:
תורה קצה
תהלים ד (ב) בְּקִרְיָא עֲנִי
אֲלֹהֵי צְדָקָי בְּצִרְתִּי הִרְבֵּתָ לִי
תַנְנִי וְשָׁמַע תַּפְלִיתִי:
תורה קצו
משלי כב (כג) כִּי יִהְיֶה יָרִיב
רִיבִים יִקְבֹּעַ אֶת קַבְעֵיהֶם
נֶפֶשׁ:

תורה קצז
במדבר בהעלתך יב (א)
וּתְדַבֵּר מִרְגְּלֵי וְאֶהְרֵן בְּמִשְׁחָ
עַל אֹדוֹת הָאִשָּׁה הַכִּסִּית אֶשְׁרֵךְ
לְקַח כִּי אִשָּׁה כִּסִּית לְקַח:
(ג) וְהָאִשָּׁה מִשָּׁח עֵנֹו עֵינָיו
מֵאֵד מִכָּל הַיָּמִים אֶשְׁרֵךְ עַל
פְּנֵי הָאֲדָמָה: ס
תורה קצה
שמות בשלח יד (טו) וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל מֹשֶׁה מִה תַּצְעֵק
אֵלַי דְּבַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְיִשְׁעוּ:

תורה קצט
תהלים קיט (קג) מִה נִמְלָצוּ
לְחַיֵּי אֲנָתְךָ מִדְּבַשׁ לֶפֶי:
תורה רא
איכה ב (ו) וְנָח אֲדֹנָי מִנִּזְבָּחֵךְ
נָאֵר מִקְדָּשׁוֹ הִסְגִּיר בְּיַד אוֹיֵב
חֹמֹת אֲרָמְנוֹתַי קִלַּל תַּנְנוּ
בְּבֵית יְהוָה כִּיֹּם מוֹעֵד:
משלי י (ב) לֹא יוֹעִילֶנּוּ
אוֹצְרוֹת רֶשַׁע וּבְרָקָה תִּצְלֵל
מִקְּוֹת:

תהלים קיב (ט) פִּזְרוּ נְתָן
לְאֲבִיוֹנִים צְדָקְתוֹ עֲמֵדֵת לְעַד
קְרָנוֹ מִרֹם בְּקִבּוֹד:
תורה רג

אסתר ב (יא) וּבְכָל יוֹם יוֹם
מִדְּבָרֵי מִתְהַלֵּךְ לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ
בֵּית הַנְּשִׂים לְדַעַת אֶת שְׁלוֹם
אֶסְתֵּר וְמִה יַעֲשֶׂה בָּהּ:

הפקיד. ותיכף נפל לרגלי הפקיד, וחלק לו כל הכבוד השייך להושר, והשיב לו על עסק שאלתו, אזי נתהפכו פני הפקיד כשולי קדירה [א], ונתבייש מאד, כי אין בזיון גדול מזה, שבעיני השר נותנים לו כבוד הזה. כמו כן עיקר הכבוד הוא רק מהדיבור, כי אבר מהאדם כגון יד אינה יכולה לחלוק לו כבוד, כי גם אינו ניכר בהיד בעצמה תכנית האדם, וכן אפי' פני האדם אינו מיוחד להאדם בעצמו, כי נמצא גם היה שיש לה פני אדם כגון קוף, ואין זה גדר האדם, ועל כן אינו מקבל כבוד כי אם מהדיבור, שבזה מובדל האדם מחי. ועל כן מאחר שעיקר הכבוד הוא בהדיבור, והדיבור הוא היכול המלך [ב], כי היכול גימ' אדני בחי' הדיבור, כמ"ש (תהלים נא) אֲדָר שְׁפִי תַפְתָּח (ע' תיקון יח [ג]) א"כ רוצה לקבל כבוד בהיכל המלך, ואין בזיון גדול מזה, כידוע בחוש, שבוודאי יתבייש העבד מאד כשיחלקו לו כבוד גדול לפני המלך, כנ"ל במשל הנ"ל :

קצה [ד] (תהלים ד) **בצר הרחבת לי**, היינו שגם אפילו בהצרה בעצמה, השם יתברך מרחיב לנו. כי אם יסתכל האדם על הסדי ה', יראה, שאפילו בעת שהשם יתברך מיצר לו, גם בהצרה בעצמה, השם יתברך מרחיב לו, ומגדיל הסדו עמו. וזה **בצר הרחבת לי**, היינו אפילו בתוך הצרה בעצמה, נתת לי הרחבה בתוכה, מלבד מה שאנו מצפים שהשם יתברך יושיעני בקרבי מכל הצרות, וייטבי עמנו מאד, אך אפילו גם בהצרה בעצמה מרחיב לנו [ד]:

קצו [ה] (אבות פ"ב [א]) **וכשאתה מתפלל אל יתעש** תפלתך קבע אלא רחמים ותחנונים וכו'. כי אסור לאדם לעמוד עצמו על שום דבר, היינו שאסור להתעקש בתפלתו שהקדוש ברוך הוא יעשה לו דווקא את בקשתו, כי זה הוא כמו לוקח דבר בחזקה, בגזילה. רק צריך להתפלל ולהתחנן לפני השם יתברך ברחמים ותחנונים, אם יתן הש"י יתן, ואם לאו לאו, כמוכא במ"א (פ'). וזה אל תעש" תפלתך קבע, מלשון גזילה, כמו שכתוב (משלי כב) **וקבע את קובעייהם נפש**. היינו שכל מה שהוא מבקש, הן פרנסה או בנים או שאר צרכים, אסור להתעקש ולעמוד עצמו בתפלתו, שדווקא יעשה הקדוש ברוך הוא את תפלתו, כי זה הוא תפלת קבע שלוקח הדבר בחזקה בגזילה, רק יתפלל רחמים ותחנונים כנ"ל :

קצז [ח] **דע** שלשון הרע של העולם מוזיק ופוגם את העניות^א, שעל ידי לשון הרע שהעולם מדברים, על ידי הפגם הזה, א"א להצדיקים להיות עניים, כי פגם לה"ר מפריד בין ענוה להכמה, ועל ידי זה, נפגם הענווה, וא"א להיות עניו, ואפילו אם יהיה עניו הוא בלא חכמה, וזה ידוע שענווה בלא חכמה אינה כלום, כי בוודאי אין זה מעלת הענווה, להראות עצמו ככפופת ראש בדרך שמות כאלו הוא עניו, כי זה ענווה פסולה [ז], ועיקר הענווה" כשהיא בחכמה, ועל ידי פגם לה"ר, נעשה פירוד בין ענווה להכמה, ועי"ז א"א להיות עניו, וזה היה מעלת משרע"ה, ששכחה התורה אותו, שהיה כ"כ גדול

במעלת הענוה, עד שאפילו לה"ר לא הזיק לענוונותו, וז"ש (במדבר יב) **ותדבר בו במשה בו**. נמצא שהיה פגם לה"ר בעולם, אעפ"כ, [ז] **והאיש משה ענו מאד**, כי היה במעלה גדולה כ"כ בענווה, שאפי' פגם לה"ר, לא הזיק לו לענווה שלו [ז]:

קצח [ז] **כשאתה צועק להש"י**, אומרים לו ליסע [א], כמ"ש (שמו' י"ד) **מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו** [ז]:

קצט [ח] **דע** שיש המתקה להנצל מעונש של אלמן, שלא תמות אשתו חי', והוא, על ידי שמרגישין טעם מתיקות בהתורה, על ידי זה ניצולין מזה העונש, לכלי להיות אלמן חי', וזה כדאותיות **אלמן ר"ת מזה נמצויה לחכי אמרתך** (תהלים קיט) שעל ידי שמרגישין מתיקות בהתורה כניצולין מהעונש הזה, וגם הכתוב [ז] **מסיים מדבש לפי**, שעל ידי זה המתיקות שמרגישין בהתורה ממתקין הדין של מיתת אשתו חי' כי **דבש בגימ' אשה** כמוכא בכתבים [ח]:

ר [ט] **המעם** שהצדיקים שבזמן הזה הם עשירים, ובזמנים הקודמים היו רובם עניים ואביונים, זה מרומז במשנה (אבות פ"ד [ז]) כל המקיים את התורה מעוני סופו לקיימה מעושר, והצדיקים שבזמן הזה הם הם הצדיקים שהיו בזמנים הקודמים בסוד הגלגול, וכבר קיימו התורה מעוני, על כן זוכים עתה לקיימה מעושר :

רא [יא] **מרומז** בתרגום איכה ל' (ב) שכפסח צועקין בהתפילה כמוכא על פסוק **קול נתנו בבית ה' כיום מועד**, כקל עמא דמצלין בהגא דפסחא, עיין שם בתרגום :

(משלי י [ז]) **צדקה תציל למוות ראשי תיבות מצ"ת :** **סגולה** להולי נופל ר"ל. לפור צדקה, (תהלים קיב) **פזר נתן לאביונים ראשי תיבות נפ"ל** [ז]:

רב [יג] **כל** מי ששכלו קטן ביותר, צריך לחלוק לו כבוד ביותר, כי כל מה ששכלו יותר קטן, הוא יותר הפזן בכבוד, וכמו שאנו רואים בחוש, שהנשים מקפידין מאד על כבודם, ורוצים מאד את הכבוד, וזה מחמת, שהנשים דעתן קלה [ז] וקטנה מאד :

רג [יד] **מסיפורי** דברים של הנשים יכולים לידע מעמד השכינה איך היא אוחות כעת, וזה שכתוב אצל מרדכי (אסתר ב) **שהיה מתחלף לפני חצר בית הנשים לדעת את שלום אסתר**, ואסתר היא השכינה [ז], כי מרדכי היה משיג זאת, לידע שלום השכינה מחצר בית הנשים ע"י סיפורי דבריהם :

רד [טז] **מעלת** הצדקה ידוע, בפרט כשנותנין לת"ח כמוכא [ז] שהמעוה שנותנין לת"ח הוא בחי' תמכי אורייתא [א], אבל באמת זה המעוה שנותנין לתלמיד חכם הוא בחי' תורה ממש [ז], ואין עבירה יכול לכבות זה המעוה שנותנין

א הביטוי הזה שבת ל. ומו"ק ט. ומגילה יא. ופירושו שנעשו שחורים. וז"ע שכל מקום ע"י בוסה נעשו חלומים. ועיין נדה יט וטובה ל: ותולין מ: אלום שמור הוא אלף שלמה. וז"ע כי בצוטה גדולה חז"ל סומקה ואלתי חיוולא. עול ל"ע כי שחמות הפנים נמואל בצורה כג שהא מחמת עצבות ותוספת תמידית ותוספת הסתפקות

ב בתרלד - קיף
ג שוחות הר"ן קה
ד רף לב
ה לא ידוע מתי והיכן נאמרה תורה זו
ו גם בדפורי - ותולד - יושיעני בקרב, ומתורלו - יושיענו בקרב
ז גם בדפורי - ותולד - וייטב, ומתורלו - וייטיב
ח עיין עלים לתרופה מכתב קי (או קיז) ד"ה וכבר נחקר אצלי ומכתב קסה (או קעג) ד"ה והנה כוננת לדעתי
ט לא ידוע מתי והיכן נאמרה תורה זו
י משנה יב
יא גם בדפורי - ותולד - תעש, ומתורלו - (וצ"ע כי במשנה כתוב תעש)

ב בתורה ט' תיקונון סימן כ' [ועיין לק"ה גזילה ה]
ג גם בדפורי - ותולד - תעש, ומתורלו - תעשה
ד תורה זו נאמרה קודם שבועות שנת תקסה ועיין חיי מוהר"ן סימן כד
ה בדפורי - העניוה, בתרלד - הענווה, ומתורלו - העניוה
ו עיין תורה כב תנינא
ז מתורלו - הענווה
ח במדבר יב ג'
ט עיין חיי מוהר"ן סימן תקעה
י לא ידוע מתי והיכן נאמרה תורה זו
יא עיין שיש"ק ח"ד אות מה ושם ח"ז תמ תמא ועיין לק"ה פקתון ג' ג' שלרזי אמוטע ועיסים לייקא.
יב ע"ש אור החיים. * ועיין שבחי הר"ן סוף אות יד. ועיין וזהר בשלח מה. ותרומה קעה ושער הכוונות ספירת העומר ודעת תבונה פ"א דף כ טור ב'. ולק"ה פסח ז' כא כב. ועיין בעש"ט עה"ת פרשת נח אות קלא - מש"כ בוזהר (בשלח מה.) אלי דייקא דא בעתיקא תליא, שהיו צריכין להפקיר את ויקהל רית. שלח קע.

יז לא ידוע מתי והיכן נאמרה תורה זו
יח עיין חיי מוהר"ן סימן תקסג. גם עיין אסתר ה' א' ותלבש אסתר מלכות ועיין מגילה יד: שלבשה רוח"ק ועיין וזהר שלח דף קסט: והקת דף קפג: ועץ חיים שעד מו פ"ו מ"ח ופרי עץ חיים פורים פ"ו ור"ה פ"ג
יט לא ידוע מתי והיכן נאמרה תורה זו
כ וזהר מצרע נג: עה"פ ותומכיח מאושר (משלי ג)
כא ועיין תורה ב תנינא אות ג'
כב פ"א אנשים שתומכים בלומדי תורה עיין לעיל תורה לד אות ו [דף מה:י] ושם ציין בתרלו להקדמת הוזהר דף ה.
כג עיין לקמן תורה רפ [דף קכא:] ישכר וזבולון שרים ע"ש ועיין מנורת המאור פ"ב אות רנד

מאמר לשון הרע מפריד את החכמה מהענווה

מספה"ק ליקוטי מוהר"ן

זמן ומקום אמירת התורה

סמוך לפני חג שבועות בשנת תקס"ה.

פתיחה

אין זה מעלת הענווה להראות את עצמו בכפיפת ראש בדרך שטות פאלו הוא ענו, כי זהו ענווה פסולה, ועקר שלמות הענווה כשהיא בחכמה, ועל-ידי לשון הרע שהעולם מדברים נעשה פרוז בין ענווה לחכמה. ואז אי אפשר לצדיקים להיות ענוים, אם לא מי שהוא גדול במעלה מאד במדת הענווה, עד שגם פגם לשון הרע של העולם אינו מזיק לו לענווה שלו: (קל"מ השלם)

בעל לשון הרע נקרא נרגן מפריד אלוף, שמפריד ומסלק את הקב"ה מסלק ומפריד את החכמה מהענווה כנ"ל, ועל כן עשנו צרעת שהיא סגירו דנהורא עילאה, הסתלקות החכמה. ואז היא ענוה פסולה מוחין דקטנות, שמכניע עצמו גם היכן שצריך תקיפות ועזות דקדושה.

שיחות

מאמר "לשון-הרע פוגם ענוה", (ליקו"מ ח"א) סי' קצ"ז, נאמר קודם שבועות תקס"ה: (חיי-מוהר"ן, סימן נט).

פעם אחת באנו אליו אני וחברי רבי נפתלי סמוך לשבועות תקס"ה, ואמר לנו שעתה אינו יודע כלל, רק זאת נודע כי בעתים הללו שעל-ידי לשון הרע שבעולם אין הצדיקים יכולין להיות ענוים וכו' כמבואר (בסימן קצ"ז) ויותר מזה אינו יודע. ואמר בפירושו: כמו שאתה אינך יודע, כך ממש אני איני יודע עכשיו כלום. ואמר שעכשיו הוא מתנהג בפשיטות שעומד בבוקר ומתפלל תפילתו, ואחר-כך הוא לומד קצת, ואחר-כך הוא אומר תהלים, ואחר-כך אוכל אכילתו ומניח עצמו לישון קצת, ואחר-כך הוא עומד ומפרש שיחתו קצת לפני השם יתברך ברחמים ותחנונים. ויש לי רחמנות עלי, "און איך האב אויף מיר רחמנות". ואלו הדיבורים שיש לו רחמנות על עצמו, כאילו היה רחוק בתכלית הריחוק מהשם יתברך חס ושלום וכו': (חיי מוהר"ן, סעיף כ"ד).

עיינ גיטין נו. המעשה מקמצא ובר קמצא שבסופו אמר רבי יוחנן ענוותנותו של רבי זכריה בן אבקולס החריבה את ביתנו ושרפה את היכלנו והגליתנו מארצנו. ועיין פ"ח על הש"ס שם שכתב עפ"י תורה קצו אפשר להבין הסיבה שנפגם הענוה של הצדיקים. רוצה לומר לשה"ר שאמר בר קמצא למלכות², גרם לצדיק שתהיה ענוותנותו בלא חכמה.

מי הנחל על תורה עב תנינא – והנה לפי מה שמבאר כאן כי ע"י התנוצצות מוחו של כ"א זוכה לקבל גדולה ולחידושין דאורייתא ולבושה ולתשובה עד שנחיה שפלותו של כ"א ורואה ומרגיש שפלותו נמצא שלהרגיש שפלותו ולהיות עניו באמת הוא רק לפי התנוצצות מוחו של כ"א ועפ"ז מובן מה שכתוב בלקו"א סי' קצ"ז דע שלשון הרע של העולם מזיק ופוגם את העניויות וכו' כי ענוה בלא חכמה אינה כלום היינו כמבואר במאמר זה כי שלימות הענוה הוא רק כפי התנוצצות המוח וע"כ משה עניו מאד מכל האדם וזה כשדיברו וכו' על אודות האשה הכושית אשר לקח שפירש משה מן האשה מסיימת הפרשה והאיש משה עניו מאד היינו שהתורה אומרת כי משה דייקא ע"י שפירש מן האשה והיה פרוש גדול בקדושה גדולה עי"ז זכה להסתכלות הזאת להאיר בכ"א גדולה ומוחין עד שע"י זה יהיו נחיה עניויות ושפלות של כ"א וזה והאיש משה עניו מאד. (חסר הסוף).

לקוטי הלכות

אין

קושיות

א. מה כל כך נורא בלשון הרע שהיא כנגד ג' עבירות חמורות (ערכין טו): נראה שהוא שרש הרע דרכו של יצר הרע להתמקד בעין הרע, ברע של השני ולהבנות ממנו. הוא לא מתקן את עצמו לעלות מדרגה, אלא רק ע"י שמקטין את חברו, רוצה שיחזיקו אותו בעל מדרגה.

ב. היתכן שאדם מדבר לשה"ר וחבירו במקום אחר נופל מהענווה. הכי נמי צ"ע בתורה נח שם אמר שכשיש לשה"ר בעולם אזי כשירי הדור לא יכולים לקבל הארת השבת דהיינו תשובה וחיות ומשנה תורה ולחם משנה, שמשפיע צדיק הדור (עיין ב"ר צח יט בעל לשה"ר עומד כאן והורג שם, ואולי מלבד פשוטו שגורם לשומע

... יא עד ח השון תשפה

³ ועיין יומא דף ט: מקדש שני שהיו עוסקין בתורה ובמצות וגמילות חסדים מפני מה חרב מפני שהיתה בו שנאת חנם ללמדך ששקולה שנאת חנם כנגד שלש עבירות עבודה זרה גלוי עריות ושפיכות דמים. וכן אמרו בערכין דף טו: – תנא דבי רבי ישמעאל כל המספר לשון הרע מגדיל עונות כנגד שלש עבירות עבודת כוכבים וגילוי עריות ושפיכות דמים.

לילך ולהרוג, או למקטרג לילך ולקטרג למעלה. רומז גם למבואר כאן) צ"ע אמנם מצינו בכמה מקומות שהכלל משפיע על הפרט שבשנמצא איזה פגם בכלל ישראל אזי גם לפרט קשה להתגבר עליו כי כולם קומה אחת קשורים זה לזה ומשפיעים זה על זה, ואולי דווקא על הצדיקים כיון שהם שרש נשמת אנשיהם נמצא שהרבה בני אדם משפיעים עליהם, אבל א"כ לכאורה הל"ל לפגום בדבור ולא בענוה.

ג. לשה"ר מפריד בין ענוה לחכמה אצל הצדיקים – צ"ע יותר מסתבר שלה"ר יגרום לפגם הדבור אצל אחרים כי הכלל והפרט משפיעים זה על זה. ומדוע פוגם דווקא בענוה ולא בדבור. על כן נראה שכאן אין הכוונה שחטא הפרט משפיע על הכלל באותו חטא, אלא כאן הפירוש שלשה"ר מסלק את הקב"ה כמ"ש נרגן מפריד אלוף, והשאר נעשה ממילא. ודווקא הצדיקים מרגישים אולי כדמצינו בתורה יח שהרגע באפו מרגישים הצדיקים וגורם להם לברוח מהנהגה.

ד. לשון הרע מפריד את החכמה מהענוה, ונעשית ענוה פסולה. צ"ע מדוע הצדיק נעשה ענוה פסולה ולא בעל גאוה, הרי החכמה גרמה לענוה וכשחכמה נפרדת מדוע לא חוזר להיות בעל גאוה. וצ"ע היתכן ללמוד מכאן שרק מי שמטבעו הוא ענו (ענוה פסולה) יכול להיות צדיק, ובתוספת חכמה יהיה ענו?

ה. לשה"ר מפריד בין ענוה לחכמה אצל הצדיקים – צ"ע האם הפגם שנפרד החכמה מהענוה מתחיל באדם עצמו שמדבר לשה"ר, או שהיא סגולה שמפריד דווקא אצל הצדיקים. צ"ע ונראה ששניהם אמת הלה"ר נובע מבהמיות כמבואר בתורה נד והיא מסלקת את הקב"ה ועי"ז נפגם הענוה של הצדיקים.

ו. לפי הדוגמא שמביא ממרים, שלא כל העולם דברו (שהרי דבורו של משה לא היו דלטורין כמבואר ובמדרש¹) ולא מסתבר שרק במצרים לא היה וכשיצאו ממצרים כן היה שהרי עלו מדרגה עד למדרגת קבלת תורה. אלא מרים עם אהרן ומתוך דאגה, משמע שאפילו שאחד בעולם מדבר לשה"ר כבר כל הצדיקים נופלים מהענוה, צ"ע הרי תמיד יש בעולם יותר מאחד שמדבר לשה"ר, ואבק לשה"ר כולם (מבואר בעירובין יג שכולם בכל יום נכשלים בזה) צ"ע אולי כיון שהם היו גדולי הדור נחשב כמו שרבים דברו עליו.

ז. מבואר בחיי מוהר"ן אות תב/י² שמשנה רבנו בכוונה גרם שתהיה עליו מחלוקת וידברו עליו, וכמבואר בתורה קיד צופה רשע לצדיק ומכסה עליו מהקטרוגים, ואמנם גרם שידברו עליו עי"ז כמבואר במדרש³. וצ"ע היתכן שיגרום לשה"ר כזה לצדיקים ליפול מהענוה שלהם. וצ"ע אם זה מה שגרם למרים ליפול מהענוה ולדבר עליו מדוע נענשה כל כך?

ח. צ"ע האם הכוונה כיון שנופל מהענוה גם החכמה נופלת בבחי' מאחז"ל פסחים טו: כל המתיהר אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו.

ט. לשה"ר מפריד בין ענוה לחכמה – לשון זה משמע שהאדם נשאר חכם ורק הענוה שלו היא בלא חכמה וצ"ע כיצד יתכן שהוא חכם ואעפ"כ בענוה הוא לא חכם. נראה שלשון מפריד שנקט רבנו רומז לנרגן מפריד אלוף, וכן בערכין טו: שהקב"ה אומר על בעל לשה"ר אין אני הוא יכולים לדור בעולם ומשמע שם שהקב"ה מסתלק כמ"ש "אתו לא אוכל", וצ"ע הרי מלא כל הארץ כבודו אלא שמסתלקת ההשגה בו, והיינו החכמה עילאה.

י. ולכאורה היה אפ"ל שכיון שנפרד החכמה מהענוה האדם נשאר חכם, אבל רק בשכל ולא מאיר למדות שבלב. אלא שצ"ע כיון שמדובר בחכמה עילאה שמעיקרא היא נתפסת בהרגשת הלב בזה קשה לומר זאת.

יא. לשה"ר מפריד בין ענוה לחכמה – צ"ע האם הטעם כיון שלשון הרע הוא היפך החכמה או שהוא הפך הענוה. כאמור שניהם אמת אבל לא זו הסיבה שמפריד ביניהם אלא כנ"ל שמפריד אלוף.

יב. צ"ע מדוע דווקא לשון הרע כל כך פועל גם רחוק ממנו יותר משאר עבירות. נ"ל שאינו פועל אלא בדרך גרמא שגורם להקב"ה להסתלק וממילא נפרד גם החכמה מהעולם.

¹ ויקרא רבה לב ה', ושיה"ש רבה ד' כה – רב הונא אמר בשם בר קפרא בשביל ד' דברים נגאלו ישראל ממצרים שלא שנו את שמם ואת לשונם ולא אמרו לשון הרע ולא נמצא ביניהן אחד מהן פרוץ בערוה.ולא אמרו לשון הרע שנא' (שמות י"א) דבר נא באזני העם וישאלו איש מאת רעהו את מוצא את מוצא זה הדבר היה מופקד אצלם שנים עשר חדש ולא נמצא בהן אחד שהלשין על חברו.

² חיי מוהר"ן אות תב – ...פעם אחת היו אנשי שלומנו קובלים לפניו שקשה להם לטבל ענין המחלוקת והרדיפות וכו', ענה ואמר להם תאמינו לי שיש בנדי כח לעשות שלום עם כל העולם שלא יהיה שום חולק עלי, אבל מה אעשה שיש מדרגות והיכלות כאלו שאי אפשר לבא אליהם רק על ידי מחלוקת. והראיה, פי משה רבנו עליו השלום בודאי היה לו כח המושף להמשיך את כל ישראל אליו, כדכתיב (שמות ל"ה). ויקהל משה את כל עדת בני ישראל, פי הוא היה הדעת של כלל ישראל, והיה בבחו להקהיל ולהמשיך את כלם אליו, ואף על פי כן מה פתיב (שם ל"ג): "והביטו אחרי משה" ודרשו רבותינו זכרונם לברכה מה שדרשו וכו' וכיוצא בזה עוד. וכל זה פי יש דברים כאלו שאי אפשר לבוא אליהם רק על ידי מחלוקת שחולקין עליו וכו'. ואמרו רבותינו זכרונם לברכה (סנהדרין ז): 'האי תגרא דמיא לברקא דמיא' שנקאמר, "פוסט מים ראשית מידון" וכו' וכתוב (דברים כ), "פי האדם עץ השדה". ועץ השדה (שקורין ביימל) כל מה ששופכין מים סביבו ביותר, הוא גדל ביותר:

³ מדרש תנחומא כי תשא – פרק כז – והביטו אחרי משה ר' אמי דרש לשבח טובא לינוקיא דהא כדן ינקין ר' יצחק דרש לגנאי היו מסתכלין מאחוריו ואמרין חמי צואריה חמי שקיה אוכל מידן שתי מידן.

יג. נרגן מפריד אלופו של עולם מהעולם, ומסלק את החכמה! א"כ כיצד יתכן שמיד אחרי שדברו לשון הרע היה הקב"ה מדבר עמהם? וצ"ע אולי צרעת של מרים לא היתה באמת סגירו דנהורא אלא רק ללמד חומר דיבור לשה"ר ובפרט על הצדיק על כן אע"פ שהיה מכאב לב על אשתו שפרש ממנה (פרש"י וספרי מא) ובשער הפסוקים ביאר שחקרו טעם שמושה לא נכנס לארץ) ודברו על אחיהם שאהבו אותו אהבת נפש, ולא דברו בגנותו אלא רק השוו אותו לשאר נביאים! (רמב"ם סוף הלכות נגעים) ודברו בצנעה ולא לכוונת גנאי אלא לשבח (ספרי מא) ובערכין אמרו שקטורת מכפרת על לשה"ר בצנעה (קושית עין הפרשה) נמצא שלא היו ראויים להענש בצרעת כלל. רק כיון שדברו על משה רבנו צדיק הדור נחשב להם חטא חמור מאד וגרם חרון אף גדול מאד. וכמבואר בפירוש בפסוקים שם אחרי שמבאר להם ההבדל בין משה לשאר נביאים כתיב ומדוע לא יראתם לדבר בעבדי במשה? נמצא קמ"ל בתורה זו שאפילו לשה"ר כזה מפריד אצל הצדיקים את החכמה מהענוה. וצ"ע אולי זה הפירוש ותדבר מרים ואהרן שבאמת מרים דברה ואהרן ע"י מיד נפל לענוה פסולה לכן לא גער בה, אלא שמע ונתן לה לדבר וע"כ גם הוא נצטרע לרגע אחד.

יד. בחז"ל ע"י ענוה זוכים לחכמה, ראה תענית ז. טעם שנמשלה תורה למים כי מתקיימת רק אצל השפל. ובנדרים נה. "וממדבר מתנה", העושה עצמו כמדבר זוכה בה במתנה! וראה ח"מ תקעז על המדרש שהפסולת שנשאר כשחצב את הלוחות מאבן הספירונן שמצא באהלו, זכה בה משה רבנו, אמרו שרמוז כאן הטעם שזכה לחכמה כי החזיק שהפסולת היא שלו דהיינו שהחזיק עצמו לפסולת. וצ"ע כי אם ע"י ענוה זוכה לחכמה, נמצא עד שזוכה לחכמה הוא בענוה פסולה. ונמצא שגם ענוה פסולה מביאה לחכמה. היתכן?

טו. בימי דוד היה הרבה לשון הרע (ירושלמי פאה א א/א¹) ובמד"ר הנ"ל) ואעפ"כ זכה לשפלות עצומה. וא"ת שעל כן לא זכה לענוה אלא לשפלות בלבד כמבואר בתפ"י, צ"ע שא"כ נמצא שהלשה"ר גורם שלא ידע

¹ עיין אמרי מנחם (לרבי אברהם מנחם דנציגר) – פרשת מצורע – אפ"ל על פי המבואר בכתבי האר"י הק"ז"ל (ע"ח שער לח פרק ז, ספר הליקוטים פר' תוריע) ענין אמרם ז"ל (נדרים סד ע"ב) מצורע חשוב כמת, כי הצרעת היא הסתלקות מוחין דאבא עילאה, היינו הסתלקות החכמה, שהיא הגורמת את הצרעת שהם אחיות החיצוניים, ומשום הכי חשוב כמת, כמו שאמר הכתוב (איוב ד, כא) ימותו ולא בחכמה: והסברת דבריו הק', כי הצרעת באה על גסות הרוח (ערכין טז), ועל לשון הרע (שם) שהוא ג"כ מחמת גסות רוח, כנראה מהא דאיתא בגמרא (שם טו ע"ב) כל המספר לשון הרע אמר הקב"ה אין אני והוא יכולין לדור בעולם, שהוא כמו שאמרו על גסות רוח (סוטה ה). כל אדם שיש בו גסות הרוח אמר הקב"ה אין אני והוא יכולין לדור בעולם, וע"י גאוה וגסות רוח נוצר הסתלקות החכמה, כדאיתא בגמ' (פסחים סו ע"ב) כל המתיהר אם חכם הוא חכמתו מסתלקת:

² כמ"ש שם פסוק (ד) ויאמר ידוד פתאם אל משה ואל אהרן ואל מרים צאו שלשתכם אל אהל מועד ויצאו שלשתם: (ה) וידוד ידוד בעמוד ענן ויעמוד פתח האהל ויקרא אהרן ומרים ויצאו שניהם: (ו) ויאמר שמעו נא דברי אם יהיה נביאכם ידוד במראה אלי אתודע בחלום אדבר בו:

³ הקשה הגר"א וסרמן זצ"ל בקובץ מאמרים עמ' מט נבואת משה דהרמב"ם בפיה"מ בפ' חלק, מנה בין עיקרי הדת עיקר אחד שכל דברי נביאים אמת ועוד עיקר אחר שנבואת משה רבינו היתה למעלה מנבואת כל הנביאים. ולפי"ז האומר שנבואת משה שוה לנבואת שאר הנביאים ה"ז כופר באחד מעיקרי הדת, ודינו כמומר לכל התורה, ואין לו חלק לעוה"ב, וא"כ איך אפשר ללמוד בקל וחומר ממרים לענין עונש המספר לשון הרע? ועוד דאיך יתכן לומר על מרים הנביאה שיצאה ח"ו מכלל ישראל? ועי"ש שתייך דעיקר מעלת נבואת משה על כל שאר נביאים למדנו מפרשת מרים שאמר הקב"ה לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא פה אל פה אדבר בו במראה ולא בחזרות וכו', אבל בשעה שדברה מרים עדיין לא נאמרה פרשה זו, ולא נודע עיקר זה, ולא היה בדיבורה משום כפירה באחד מעיקרי הדת, ורק היה בו משום לשון הרע שמיעטה את מדרגת משה רבנו.

⁴ תענית דף ז. [אמר] רבי חנינא בר אידי למה נמשלו דברי תורה למים דכתיב הוי כל צמא לכו למים לומר לך מה מים מניחין מקום גבוה והולכין למקום נמוך אף דברי תורה אין מתקיימין אלא במי שדעתו שפלה. ואמר רבי אושעיא למה נמשלו דברי תורה לשלשה משקין הללו במים וביין ובחלב דכתיב הוי כל צמא לכו למים וכתוב לכו שברו ואכלו ולכו שברו כסף ובלוא מחיר יין וחלב לומר לך מה שלשה משקין הללו אין מתקיימין אלא בפחות שבכלים אף דברי תורה אין מתקיימין אלא במי שדעתו שפלה. כדאמרה ליה ברתיה דקיסר לרבי יהושע בן חנניה אי חכמה מפוארה בכלי מכווער אמר לה אביך רמי חמרא במני דפחרא אמרה ליה אלא במאי נירמי אמר לה אתון דחשבתו רמו במאי דהבא וכספא אזלה ואמרה ליה לאבוה רמיא לחמרא במני דהבא וכספא ותקיף אתו ואמרו ליה אמר לה לברתיה מאן אמר לך הכי אמרה ליה רבי יהושע בן חנניה. קריהו אמר ליה אמאי אמרת לה הכי? אמר ליה כי היכי דאמרה לי אמרי לה. והא איכא שפירי דגמירי? אי הוה סנו טפי הוה גמירי.

⁵ בן יהוידע נדרים נה. – כיון שעושה עצמו כמדבר שהוא מופקר לכל, תורה ניתנה לו במתנה. יש מפרשים הכונה על הענוה שיהיו הכל דשים בו, ובוה ניחא מה שאמר התורה ניתנה לו במתנה, כי מדת הענוה נקראת מ"ה, והעניו זוכה להארת שם הוי"ה דאלפ"ן שמספרו מ"ה. ובוה פרשתי בס"ד, מה שתוחחי נפשי ותהלים מ"ה] במדת הענוה הנקראת מה, ועל ידי כך ומ"ה הוא שם הוי"ה דאלפ"ן תהמי עלי להאיר לי בו, וידוע שם הוי"ה דאלפ"ן בפרטו הוא מספר מ"ה, ובכללו הוא מספר תן, דכל דבר שבקדושה כלול מעשר, ועשרה פעמים מ"ה הוא תן, נמצא כללו ופרטו הוא אותיות מתנה, שהוא ת"ן מ"ה, ולזה אמר כיון שעושה עצמו כמדבר שהוא שלם בענוה הנקראת מה, או תורה ניתנה לו במתנה, שהוא הארת שם הוי"ה דאלפ"ן בפרטו ובכללו, שהוא מ"ה ת"ן, וכיון שניתנה לו במתנה נחלו אל, שזוכה לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, שיכוין אליבא דאמת, דכל הנותן בעין יפה הוא נותן....

⁶ ירושלמי פאה א הלכה א – אמר רבי אבא בר כהנא דורו של דוד כולם צדיקים היו וע"י שהיה להן דילטוריים היו יוצאים במלחמה והיו נופלים הוא שדבר דוד (תהילים נו) נפשי בתוך לבאים אשכבה לוהטים נפשי בתוך לבאים זה אבנר ועמשא שהיו לבאים בתורה אשכבה לוהטים זה דואג ואחיתופל שהיו לוהטים אחר לשון הרע בני אדם שניהם חניתי וחצים אלו בעלי קעילה דכתיב (שמואל א כב) היסגרוני בעלי קעילה בידו הירד שאל ולשונם חרב חדה אלו הזיפים דכתיב (תהילים נד) בבוא הזיפים ויאמרו לשאול וגו' באותה שעה אמר דוד לפני הקב"ה רבון העולמים מה שכינתך לירד בארץ סליק שכינתך מביניהון הה"ד (תהילים נו) רומה על השמים אלהים על כל הארץ כבודך אבל דורו של אחאב עובדי ע"ז היו וע"י שלא היה להן דילטורין היו יורדים למלחמה ונוצחין הוא שעבדיהו אמר לאלהיו (מלכים א יח) הלא הוגד לאדוני אשר עשיתי בהרוג איזבל את נביאי ה' וגו' ואכלכלם לחם ומים אם לחם למה מים אם מים למה לחם אלא מלמד שהיו

ערכו זה קשה לומר. ועוד שמבואר כאן שע"י הענווה היא ענוה פסולה ולא שנעשית שפלות. ועיין לקמן אם גם השפלות נעשית בלא חכמה ע"י לשה"ר.

טז. חז"ל אמרו (במדבר רבה (חקת) יט ב')¹⁷ שבדורו של אחאב לא דברו לשה"ר ע"כ נצחו במלחמות. וצ"ע היכן מצינו באותו דור שהצדיקים היה להם יותר ענווה?¹⁸

יז. מה שכתב התפ"י (אבות ד' ד')¹⁹ ענו יודע מעלתו ושפל אינו יודע, וזה החילוק בין משה רבנו לדוד המלך. צ"ע לפי המבואר כאן לכאורה הטעם הוא כיון שבימי דוד היה בעלי לשה"ר ובימי משה לא היו. אבל באמת מבואר כאן שאפילו אם היה לשה"ר בימי משה למשה לא היה מזיק. משמע דווקא משה אבל לדוד כנראה שכן היה מזיק.

יח. מה שאומר כאן שלשה"ר מפריד את החכמה מהענוה – צ"ע האם גם את החכמה מהשפלות מפריד הלשה"ר. עיין בהקדמה שנראה יותר שגם השפל יודע ערכו, רק שצריך יותר קופת שרצים כי החילוק ביניהם הוא במדרגת הדעת. לפ"ז נ"ל שגם את החכמה מהשפלות מפריד.

יט. צ"ע טעם שלמשה לא הזיק הלשה"ר האם בגלל גודל ענוותנותיה או בגלל גודל דעתו, או כיון שביטל חומריותו?²⁰ כאן מפורש שגודל הענווה, אבל צ"ע הרי הענווה כל מעלתה היא הדעת שבה, מוכרח שהדעת גורם לה. עיין בהקדמה מה קודם למה חכמה לענוה או ענוה לחכמה.

כ. בסוף סוטה (מט:): רבי ורב יוסף זכו לענווה יתירה, האם לא היה לשה"ר?

כא. בימי משה היה גם לשה"ר של המרגלים על א"י, צ"ע האם גם לשה"ר כזה מפריד בין ענוה לחכמה? וצ"ע האם גם לשה"ר שאומר הס"מ על ישראל?

המים קשים לו להביא יותר מן הלחם ואליהו מכריו בהר הכרמל (שם) אני נותרתי נביא לבדי לה' וכל עמא ידעין ולא מפרסמין למלכא ולמה הוא קורא אותו שלישי שהוא הורג שלשה האומרו והמקבלו וזה שנאמר עליו ובימי שאול נהרגו ארבעה דואג שאמרו שאול שקיבלו אחימלך. (שנאמר עליו).

²¹ מדרש רבה במדבר – פרשה יט פסקה ב – רבי יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר תינוקות שהיו בימי דוד עד שלא טעמו טעם חטא היו יודעין לדרוש את התורה מ"ט פנים טמא ומ"ט פנים טהור והיה דוד מתפלל עליהם ואומר (תהלים יב) אתה ה' תשמרם נטר אורייתו בלבדו תנצרים מן הדור זו לעולם ואחר כל השבח הזה יוצאין למלחמה ונופלין ע"י שהיה בהן דילטורין הוא שדוד אמר (שם נו) נפשי בתוך לבאים אשכבה לוהטים נפשי בתוך לבאים זה אבנר ועמשא שהיו לבאים בתורה אשכבה לוהטים זה דואג ואחיתופל שהיו להוטים אחר לשון הרע ולשונם חרב חדה אלו הזיפים שנא' (שם נד) בבוא הזיפים ויאמרו לשאול באותה שעה אמר דוד (שם נו) רומה על השמים אלהים סלק שכינתך מבינותם אבל דורו של אחאב כולו עובדי עבודת כוכבים היו וע"י שלא היו בהם דילטורין יוצאין למלחמה ונוצחין הוא שאמר עובדיה לאליהו (מלכים א יח) הלא הגד לאדוני את אשר עשיתי בהרוג איזבל את נביאי ה' ואחביאם ואכלכלם לחם ומים אם לחם למה מים אלא מלמד שהיו המים קשים להביא לו יותר מן הלחם ואליהו מכריו בהר הכרמל אני נותרתי נביא לה' לבדי וכל עמא ידעי ולא מפרסמי למלכא אמר ר' שמואל בר נחמני אמרו לו לנחש מפני מה אתה מצוי בין הגדרות אמר אני פרצתי גדרו של עולם ומפני מה אתה הולך ולשונך שותת אמר הוא גרם לי ומפני מה כל חיה נושכת ואינה ממיתה ואתה נושך וממית אמר להם (קהלת י) אם ישך הנחש בלא לחש ואין יתרון לבעל הלשון אפשר דאנא עביד כלום דלא מתאמר לי מן עליותא ומפני מה את נושך באבר אחד וכל האיברים מרגישין אמר להם ולי אתם אומרים אמרו לבעל הלשון שהוא כאן והורג ברומי ולמה נקרא שלישי שהוא הורג שלשה האומרו והמקבלו והנאמר עליו ובימי שאול הרג ד' הרג את דואג שאמרו ושאלו שקבלו אחימלך שנאמר עליו.

²² לכאורה אדרבה אלישע גם בענווה שלא הוריד עצמו לקרב את גיחזי כמבואר לק"ה אונאה הלכה ה' ר"פ להלכות שלוחין ומכירה – שלשה חלאים חלה אלישע אחר שדחה את גיחזי ואחר שגרה הדפנים בתינוקות, שלא הוריד את עצמו כל כך לקרב גם את גיחזי ולהחזיר בתשובה הנערים הנ"ל,

²³ תפארת ישראל /יכין/ על אבות פרק ד משנה ד – (כג) מאד מאד הוי שפל רוח – לפעד"נ דעניו הוא המכיר גדולת ערכו, ואפ"ה אינו מתייהר אלא מנמיך א"ע בחסד, אבל שפל רוח הוא, הוא שלבו נשבר בקרבו בידעו כל חסרונותיו ומציירם לפניו תמיד, אף שנעלמו מעיני הבריות, ולהכי במשרע"ה כתיב ומשה עניו מאד, דוכי ס"ד שמשרע"ה לא ידע שהוא מובחר מין האנושי, ודיבר ה' עמו פנים אל פנים ושכינה מדברת מתוך גרונו, מה שלא זכה שום ילוד אשה, משא"כ דוד המלך ע"ה אמר ואהי שפל בעיני, וכן הם רוב תחנוני תהלים באופן זה, ויש גורסים בפני כל אדם אפילו לפני אותן שתדמה שהן יותר שפלים ממך, ואפילו בפני אותן שירצו להשפילך ביותר, ואמר מאד מאד, דהיינו הענוה המאדיי שלך לא תסתפק בה לחשוב לומר הנני שפל רוח די, אלא תהיה שפל רוח מלחשוב שאתה שפל רוח, א"נ להכי קאמר מאד מאד, היינו לא לבד בדיבור, שזהו גאותך כאומר הנני יש בי כל המעלות ולא חסר לי רק הענוה, אקבע גם האבן טוב הזה בכתרי אלא מאד מאד הוי שפל רוח גם בפנים במחשבותיך:

ראיתי מקשים (חיים גרינברג בפאר ישראל-בענין מדת הגאווה) – דמדבריו משמע דמשה לפי ענינו, מוכרח היה לתפוס במדת הענוה ודוד לפי ענינו מוכרח היה לתפוס במדת שפלות הרוח, שכן משה שהיה יודע ערך עצמו לא שייך גביו מדת שפלות הרוח ואילו דוד שפל היה בעיניו, לפי ענינו. אמנם לשון הרמב"ם בפיה"מ כאן מורה לא כן, שכן כתב: 'וכן בדוד משיח אלהי יעקב ונעים זמירות ישראל והוא מלך נכבד שגדלה מלכותו וחוקה חרבו ושיערו הש"י לנו ע"י משה רבינו ע"ה והוא הכובב אשר דרך מיעקב כמו שביארו רז"ל והוא נביא וגדול שבשבעים זקנים כמו שאמר יושב בשבת תחכמוני ועם כל זה אמר לב נשבר ונדכה אלהים לא תבוה והרבה מאלו מעלות האמורות על תכלית הענוה. עכ"ל הרמב"ם. ומדבריו למדנו דודאי היה ענינו כמשה, ועם כל זה היה שפל בעיניו, ולפי זה אין ידיעת המעלה סתירה למידת שפלות הרוח. ולא ידך גיטא נמי קשה, דהרי אף שהיה משה יודע ערך עצמו, בכ"ז כתב עליו הרמב"ם (דעות פ"ב ה"ג) שהיה תופס השפלות בתכלית.

²⁴ כמבואר בתורה ד' שא"א שישמע אדם את שבו ואל יכנס בו גאווה אלא מי שביטל חומריותו בתכלית כמשה רבנו. ואפשר שעל כן גם לשה"ר לא הפיל אותו מהענווה.

הקדמה

רבנו מחדש כאן עוד פגם נורא שגורם עוון לשון הרע. לבד מהמבואר בעיקר בערכין טו: וסוטה ה. שהקב"ה אומר עליו בעל לשה"ר אין אני והוא יכולים לדור בעולם (סוטה ה.) ושלמה המלך אמר עליו (משלי טז כח) ו"טו" נרגן מפריד אלוף, ובזוהר¹⁷ אמרו שמפריד את אלוף של עולם מהעולם ומפריד קב"ה מהשכינה. מדברים על אדם שאינו שומח בחלקו והוא ריב ומדנים¹⁸, ורואה חוב בכל אחד, ביצר הרע ועין הרע עד שבא ללשון הרע, שלשה דברים שהם הרע בה' הידיעה. כי הם שרש הרע טבעו של הנחש הקדמוני להתמקד בעין הרע, ברע של השני ולהבנות ממנו. הוא לא מתקן את עצמו לעלות מדרגה, אלא רק ע"י שמקטין את חברו, רוצה שיחזיקו אותו בעל מדרגה. ועי"ז גורם לפירוד בין בני אדם ואיש ואשתו וכו'.

שרש הרע הזה הוא בדקות הוא ממה שאדם לא תופס את כלל ישראל כקומה אחת. ולא מבין שכשהוא רואה חוב בחברו בעצם הוא רואה זאת בעצמו, שהרי אנו קומה אחת, ממילא זה כמו שאם יראה איזה פגם באחד מאבריו בוודאי שהוא יצטער ולא ישמח. וכמו שמבאר הירושלמי¹⁹ במצוות לא תטור ולא תקום, הטעם כמו שאם ידו אחת תכה את חברתה בוודאי לא יעלה על דעתו שידו המוכה תטור ותקום בידו המכה.

כאן רבנו מחדש עוד פגם שגורם נרגן מפריד אלוף, שכשיש לשון רע בעולם גורם לצדיקים שנפרד החכמה מהענווה שלהם, ואזי נופלים לענווה פסולה דהיינו ענווה בלא חכמה.

כאמור לשה"ר נובע מהפירוד שיש בתפיסת האדם את עצמו מזולתו. שעי"ז גורם לפירוד של הקב"ה מבעל הלשה"ר ומהשכינה, אבל זה לא הנושא העיקרי אלא רק המפסיד את הנושא העיקרי שהוא הענווה.

במהות הענווה נראה לומר שיש ענווה טבעית, דהיינו בדרך כלל נשמות שהן משרש המים יותר נוטות לביטול לזולת, לעומתן נשמות שמיסוד האש יותר נוטות להשתלטות על הזולת, ומיסוד הרוח לדבר הרבה. עוד מסתמא יש שזכו לטבע של שפלות מאבותיהם שזכו לזה. אבל הענווה הזו היא לא הענווה שעליה מדבר בנו שבה נשתבח משה רבנו. כי היא ענווה כלפי כולם, וגם במקום שצריך להיות תקיף קנאי ולוחם הוא לא מתגבר על טבעו הענו, (וענווה זו קרובה לחנופה כמבואר בתורה כב תנינא) לכן ענוה זו אע"פ שבדרך כלל היא מדה יפה, נקראת ענוה פסולה.

כי הענווה האמיתית היא ענווה שנובעת מרוב השגה בגדולת ורוממותו ית', שגורמת הרגשה של אפסיות, דהיינו מרגיש תמיד תחת מציאות נפלאה מרוממת יקרה המשגיחה ומצפה ממני לעשות רצונה בכל עת ע"י קיום התורה בכל פרטיה. והשגה כזו ממילא מביאה את האדם לענווה אמיתית, דהיינו שהוא שפל וסבלן לא מצד טבעו, אלא מצד שבכל רגע רוצה רק את רצונו ית' ומקשיב כל הזמן בכל מאורע לאיזה רמוז, איך ה' ית' רוצה שאתנהג במצב כזה. וממילא לפעמים דייקא מצד הענווה יכול להיות תקיף מאד נגד יצררו וכל מיני מניעות על הקדושה.

והשגה הנ"ל ברוממות ה' כנ"ל היא עיקר החכמה.

כי נראה פשוט שלא מדברים כאן בחכמה תתאה אלא בחכמה עילאה, דהיינו השגת אלוקות בלב, שהיא להפך מחכמה תתאה. כי עיקר החכמה עילאה היא לא אסיפת ידיעות, כמו חכמה תתאה, אלא הידיעה שאיני יודע וכפי מה שמישיג שאין לו השגה בו ית', כך זכה ליותר חכמה. וכמבואר בתורה פג ומ' תנינא²⁰ שעל כן החכמה נקראת מרחקים, כי "אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני", דהיינו שזו היא החכמה לדעת שהיא רחוקה ממני. וכשהאדם מחובר להשגה זו בדעת אזי ממילא חכמה זו מביאה אותו להרגשת אפסיות ויראה מהמציאות המרוממת והנפלאה שמעליו, ממילא הוא שפל וסבלן ולא מרגיש שמגיע לו איזה דבר בעולם רק רוצה את רצון ה' בביטול גמור.

¹⁷ משלי פרק טז (כח) איש תהפכות ישלח מדון ונרגן מפריד אלוף: פרש"י – ונרגן מפריד אלוף – ועי' ריגונו ותרעומתו מפריד ממנו אלוף של עולם:

¹⁸ זוהר ויקרא דף טז: – תו פתח ואמר, (משלי טז כח) איש תהפכות ישלח מדון ונרגן מפריד אלוף, איש תהפכות ישלח מדון, כמה דאמרן, חייביא עבדי פגימו לעילא, ונרגן מפריד אלוף, מפריד אלוף של עולם, ודא קודשא בריך הוא: דבר אחר, איש תהפכות ישלח מדון, מהו ישלח, ישלח לאינן נטיען, מדון, דינקן מסטרא דדינא, ונרגן מפריד אלוף, כמה דאמרן, חייביא עבדין פגימו לעילא, מפריד, דיחודא לא אשתכח, מפריד למטרונותא ממלכא, ולמלכא ממטרונותא, ובגין כך לא אקרי אחד, דאחד לא אקרי אלא כד אינן בווגא חדא, ווי לאינן חייביא דעבדין פרודא לעילא:

¹⁹ משלי פרק כו (כ) באפס עצים תכבה אש ובאין נרגן ישתק מדון: פירש מלבי"ם – והנרגן הוא המתלונן תמיד שעושים לו רעות, והוא המעורר מדנים ובאין נרגן שיתלונן ישתק מדון, כמו שיכבה האש באין עצים:

²⁰ ירושלמי נדרים פ"ג הלכה ד' כתיב לא תקום ולא תטור את בני עמך – היך עבידא הוה מקטע קופד ומחת סכינא לידי תחזור ותמחי לידיה:

²¹ תורה פג תנינא – וקדשת שבת זה בחינת תכלית הידיעה, ותכלית הידיעה שלא נדע. ובשביל זה שבת נקרא תכלית שמים וארץ, ותכלית זה בחינת (קהלת ז): "אמרתי אחכמה, והיא רחוקה ממני", הינו זה עקר החכמה שישפיל שרחוק ממנו החכמה:

תורה מ' תנינא – עיניך תראינה ארץ מרחקים, בחינת ארץ ישראל, בחינת ארץ ישראל דאָרץ ישראל מחכים. כי החכמה נקרא מרחקים, כמו שפתיב (קהלת ז): "אמרתי אחכמה והיא רחוקה"

וממילא אין בזה חילוק בין שפל לענו. שניהם נובעים מאותה חכמה וכל החילוק הוא רק עד כמה ובאיזה אופן האדם אחוז בה.

שפלות וענוה

כדי לחדד את ההבנה מה היא ענווה נראה לבאר מה החילוק בין שפלות לענוה. מפורסם החילוק שכתב התפ"י על אבות ד' ד' שענו יודע ערכו והשפל לא יודע. והקשו עליו מהרמב"ם בפירושו למשנה שם שמשמע שם שדוד ידע ערכו. ונ"ל להוסיף שגם רואים מדבריו לשאול/כ"א כשביקש להילחם בגלית שהאמין בעצמו ובסייעתא דשמיא שתהיה לו לנצח את גלית כמו שהיה לו כשניצח את הארי והדב כששמר על צאן אביו. ואח"כ בבטחון שדיבר אל גלית/כ"ב, כך לא מדבר מי שלא יודע מערכו. וכן כל חייו היה נלחם ביצרו ולא מתייאש עד שזכה לתקן ספירת המלכות ורגל רביעית במרכבה ואעפ"כ נשאר שפל, ובוודאי לזה לא זוכה מי שלא מכיר בכוחו וערכו. אדרבה מי יודע אם משה רבנו היה עומד בנסיון כזה של בזיונות מתחילתו ועד סופו ואעפ"כ נשאר מאמין בכוחו.

על כן נ"ל שבוודאי גם השפל יודע את ערכו וכל החילוק הוא במדרגת הדעת. חז"ל אמרו/כ"ג אין ממנין פרנס על הצבור אא"כ יש לו קופת שרצים מאחריו. ונ"ל שזה החילוק בין השפל לעניו, שהשפל רק מכח הקופת שרצים שיש לו נעשה שפל/כ"ד, אבל הענו מרוב הדעת שיש לו לא נצרך לזה כלכך.

וזה ההבדל בין דוד המלך שמראשית יחושו ובריאתו וכל ילדותו ותקופת בנין אישיותו היה מרוחק למדבר לבדו עם הצאן בביוזי גדול כי התביישו בו כיון שאביו ואחיו החזיקוהו לממזר, וגם כל חייו עד אחרי הסתלקותו היו בבזיונות נוראים/כ"ה שהטילו ספק ביחושו, אם מותר לבא בקהל, ואח"כ שחשדוהו באשת איש והריגת אוריה בעלה. לעומתו משה רבנו שנולד לעמרם גדול הדור משבט לוי המיוחס וגדל בארמון המלך ילד תפוקים של בת המלך רחוק מכל ריח שיעבוד, ואעפ"כ משה היה הענו מכל האדם, ואילו דוד זכה לשפלות.

וזה החילוק בין מלכות ליסוד. כי המלכות היא דלה ועניה וחסרה חיות מצד מהותה, תמיד כדל ורש הדופק בדלתי נדיבים. לעומתה היסוד הוא כגבאי צדקה מגלגל מיליונים, אלא שהם לא שלו, כי הוא רק מעבר בלבד. מצד זה הוא בסכנה גדולה לגאוה ופגם הברית דהיינו הך אם לרגע יחשוב שהשפע הוא שלו והוא בעל הממון המתחסד עם המלכות (דהיינו ניאוף כידוע שהיא קליפת החסד ישמעאל מאברהם).

וזה ההבדל בין משה רבנו לדוד המלך, שמשה יסוד העולה עד או"א ומשרש בדעת המחבר ביניהם ואותם למדות. אבל דוד הוא המלכות שגם היא עולה למעלה אבל עד ז"א להתקשט לפניו ולקבל ממנו כדל ורש. על

^{כא} שמואל א פרק יז (לג) ויאמר שאול אל דוד לא תוכל ללכת אל הפלשתי הנה להלחם עמו כי נער אתה והוא איש מלחמה מנערי: (לד) ויאמר דוד אל שאול רעה יהיה עבדך לאביו בצאן ובא הארי ואת הדוב ונשא שם מהעדר: (לה) ויצאתי אחריו והפתי והצלתי מפיו ויקם עלי והחוקתי בזקנו והפתי: (לו) גם את הארי גם הדוב הפה עבדך והיה הפלשתי הערל הנה כאחד מהם כי חרף מערכת אלהים חיים: (לז) ויאמר דוד וידד אשר הצלני מיד הארי ומיד הדב הוא יצלני מיד הפלשתי הנה ויאמר שאול אל דוד לך וידד יהיה עמך:

^{כב} שם (מה) ויאמר דוד אל הפלשתי אתה בא אלי בחרב ובחנית ובכידון ואנכי בא אליך בשם יידין צבאות אלהי מערכות ישראל אשר חרפת: (מו) היום הנה יסגרף ידוד בידי והפיתך והסרת את ראשך מעלי ונתתי פגר מחנה פלשתיים היום הנה לעוף השמים ולחית הארץ וידעו כל הארץ כי יש אלהים לישראל: (מז) וידעו כל הקהל הנה כי לא בחרב ובחנית יהושע ידוד כי לידוד המלחמה ונתן אתכם בידו:

^{כג} יומא דף כב: אמר רב יהודה אמר שמואל מפני מה לא נמשכה מלכות בית שאול מפני שלא היה בו שום דופי דאמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחזקא אין מעמידין פרנס על הציבור אלא אם כן קופה של שרצים תלויה לו מאחוריו שאם תזוח דעתו עליו אומרין לו חזור לאחורין.

מזהרין א – תלויה לו מאחוריו כו'. נראה דנקט מאחוריו דלא הוה איצטריך ליה אלא לאשמועינן דלא איירי אלא בדופי שאינו נגלה ומפורסם כ"ב דוגמת אחוריו וכמו דופי ממשפחת האם דומיא שפרש"י דופי של מלכות בית דוד שהיה מצד אם אבל דופי שמצד אב שהוא מפורסם במשפחה הוא גנאי למלכות גם לדין של ד"נ דבעי אב מיישראל ופסול ברק אמו מיישראל ולזה נמי אפשר דנקט נמי קופה של שרצים שהשרצים אינן מגולין כ"ב בה כמו מצד משפחת אם והיינו נמי שא"ל חזור לאחורין בפסול שאינו נגלה כ"ב ודו"ק:

^{כד} **ובלא זה** לא יעמוד בנסיון כדמצינו ביומא שם ששאל המלך שמתבעו היה נחבא אל הכלים, אעפ"כ כיון שלא היתה לו קופת שרצים פרש"י דופי משפחה לכן לא עמד בנסיון, ולא נשאר בשפלות.

^{כה} **ראשיתו מצער** בהולדת מואב מלוט ובתו הפחות צנועה דייקא ושקראה לבנה על שם אביה. ומעשה יהודה ותמר שנרמה לזנות כשהולידו את פרץ. ומבואר בשער הפסוקים שער ואונן נתגלגלו בסוד היבום של תמר בפרץ זורח. נמצא שפרץ שממנו יצא זרע משיח (רות ד' יח) הוא ער אותיות רע שהקב"ה המיתו בגלל מעשיו הרעים. ורות היא נכדתו של בלק הרשע גרה מואבית, ממואב הנ"ל שגם נאסרו לבא בקהל ישראל, ועדיין לא נפטק אם מואבית כן מותרת לבא בקהל. ועל כן בהולדת ישי את דוד נסתפק אם הוא מותר לבא בקהל לכן פרש מאשתו הישראלית והתכווין לשפחתו שהערימה עליו והודיעה לאשתו שבאה תחתיה ונולד דוד שעל כן עד ששמואל הנביא משחו למלך כולם החזיקוהו לממזר. ומסתמא על כן היה כל כך מופרך בחייו עד שאמר "טעיתי כשה אובד" כמו ששמעתי מהריצ"ח דברי צחות בזה שהתכוון לשה דאבידה בגמ' ב"מ כו. דלרבי יהודה לא נמצא לו צריכותא כלל, דהיינו שלא היה צריך להכתב בתורה בענין אבידה, הכי נמי אמר דוד גם אני אין בי כל צורך לעולם. וכידוע שאפילו את עצם החיים לא היה לו, עד שקבל שבעים שנה במתנה מאדם הראשון ו"א מהאבות, וכל חייו היה נרדף ומבוזה שמשפחתו חשבה אותו לממזר, ודואג ראש הסנהדרין טען שאינו ראוי לבא בקהל, כיון שהוא מזרע מואב, ואח"כ כולם ריננו עליו על חטא בת שבע, ועד הסתלקותו היו רבים מבזים אותו על זה, ומכל זה עשה לדוד ירידה תכלית העליה לברוח אל הקב"ה עד שנעשה רגל רביעי במרכבה.

כן משה מרכבה לבעלה דמטרוניתא¹⁰ ודוד מרכבה למטרוניתא בעצמה, החיבור שלו להקב"ה הוא כממליך, ואילו משה בסרסור.

ועל כן משה הוא הדעת ענו מכל אדם תמיד וא"א להפריד ממנו את החכמה, על כן אינו צריך קופת שרצים כדי להיות ענו. ואילו דוד שפל בתכלית ומסתמא כן אפשר להפריד משפלותו את החכמה. ועל כן גם צריך תמיד קופת שרצים כדי להשאר שפל.

ואולי על כן בדורו של משה שגם השפיע דעת לדורו דוד דעה, (בבחי' אתה הראת לדעת כמבואר בתורה ד') על כן גם העם לא דיבר לשה"ר¹¹, (לבד מעליו בעצמו שזה הוא גרם בכוונה)

ואילו בדורו של דוד אפילו הוא בעצמו קיבל לשה"ר של ציבא על מפיבשת, כמ"ש (שמואל-ב יט ל')/כ"ח אתה וציבא תחלקו את השדה.

כך נ"ל בדרך אפשר עפ"י חשבון הנ"ל ואם טעיתי אני חוזר בי והוא רחום יכפר עון

ענוה פסולה

על ענוה פסולה דיבר רבנו בכמה תורות, ובכמה בחי', לא מבעי כשרק עושה עצמו ענו כדי להתייקר כמבואר בתורה יא/כ"ט. אלא אפילו שבאמת מרגיש שפל וחסר ערך כמבואר בתורה כב תנינא/ל, אלא שמתנהג כך בכפית ראש גם היכן שצריך תקיפות ועמידה איתנה נגד הסט"א. וכעין זה כתב גם הקדושת הלוי. עוד דיבר רבנו בתורה פו תנינא בסוף/ל"א ובשיחות הר"ן קמ/ל"ב על ענוה פסולה שלא מחשיב את עבודתו ומתעצל בה ואפילו צדיקים טעו בזה. וראה תורה קכה תנינא עה"פ שנאמר על יְהוֹשֻׁפֵּט כְּתִיב (דְּבָרֵי הַיָּמִים ב יז): "וַיִּגְבֹּה לְבֹו

¹⁰ **זהר הקדוש** (עם ביאור מתוק מדבש) **ואתחנן דף קסח: כחב**, ויאמר הוי"ה אלי וגו' **ואתה פה עמוד עמדי** דהיינו במקום ז"ל, ואז נעשה משה בעלה למטרוניתא, **מהבא** מלאך ואלו **אתפרש מכל וכל מאתתיה** נפרד משה מאשתו הגשמית לגמרי, **ואתדבק ואסתלק באתרא אחרא** דדכונא ונתדבק ונתעלה ממקום המלכות למקום אחר לעולם הזכר שהוא ז"ל, **ולא בגוקבא** ולא נשאר בעולם הנקבה שהוא המלכות, **ונבא חולקא דמשה גביאה מהימנא** אשכי חלקו של משה הגביא הגאון, **דזכה לדרגין עלאין** שזכה למדרגות עליונות, **מה דלא זכה בר נש אחרא לעלמין** מה שלא זכה אדם אחר לעולם.

¹¹ **לבד מהמרגלים על א"י**. וצ"ע האם גם לשה"ר כזה מפריד.

ומענין לענין באותו ענין אולי אפשר לבאר בזה בפרשת שלח שמשה קרא להושע יהושע ועי"ש תרגום יהונתן... וכדי חמא משה ענוותנותיה קרא משה להושע בר נון יהושע כי חשש שהמרגלים ידברו לשה"ר על הארץ ועי"ז יפגם הענוה של יהושע להיות פסולה ואזי יבטל עצמו אליהם.

¹² **רד"ק על שמואל ב פרק יט (ל) תחלקו את השדה** – השדה כולל לכל הנחלה, ובדברי רבותינו ז"ל כשאמר דוד אתה וציבא תחלקו השדה יצאת בת קול ואמרה ירבעם ורחבעם יחלקו את המלכות כי קבל לשון הרע מפי ציבא ולא קבל הצטדקות מפיבושת לפניו ואמר לו למה תדבר עוד דברך והכתוב מעיד עליו ולא עשה רגליו ולא עשה שפמו ואת בגדיו לא כבס:

¹³ **תורה יא** בביאור הרב"ח – **ואמרין לית מיא הינו שהבינו שאי אפשר לזכות לדבור אלא על ידי כבוד בשלמות, שהיה האדם בעיניו אפס ואין. וזהו: לית מיא, שהאדם יחזיק עצמו לאין. ובעיניו לנחותי לשון שפלות, הינו להיות שפל וענו; אך שהיה לאקורי נפשין לשון (ישעיהו י"ג): "אקיר אנש מפו", הינו שהיה הענוה בשביל גדלות, כדי להתכבד ולהתיקר; כי מחמת שידעין גדל בוזי הגדלות, על כן הם ענוים, בשביל להתכבד ולהתיקר על ידי הענוה, וזהו בחינת עניות שהוא תכלית הגדלות. וזהו: ובעיניו לנחותי להיות שפלים וענוים, לאקורי נפשין כדי שעל ידי זה נהיה יקרים וחשובים, כי הגאון מבוזה מאד:**

¹⁴ **תורה כב תנינא** – בענין ההכנעה טועים העולם הרבה פי הלא כמה אנו מיגעין עצמנו בעבודות ובתפלה כדי לצאת ממחין דקטנות למחין דגדלות, ואם פן אי אפשר שהיה ההכנעה בפשיטות, כי אם פן הוא נכנס לקטנות, ועל פן בהכרח שיש בזה דעת. ועל פן לאו פל אדם יכול להיות ענו פראוי, רק משה רבנו, עליו השלום, הוא היה "ענו מכל האדם אשר על פני האדמה" (במדבר י"ב). ורבותינו, זכרונם לברכה, קראו לענוה שאינו פראוי חנפה, כמו שאמרו רבותינו, זכרונם לברכה (סוטה מא): על ירמיה הנביא, שהיה ענו נגד הנביא שקר חנניה, ואמר לו בהכנעה: אמן, פן יעשה ה'; ואמרו רבותינו, זכרונם לברכה, על זה: 'פל המהניף וכו' לסוף נופל ביד בנו' וכו':

¹⁵ **תורה פו תנינא** – ויש כמה בחינות בקטני אמונה. כי יש אפלו צדיקים שהם קטני אמונה, כמו שדרשו רבותינו, זכרונם לברכה (סוטה מח): על פסוק: "כי מי בז ליום קטנות" מי גרם לצדיקים' וכו':

¹⁶ **שיחות הר"ן אות קמ** – כשאמר לי (רעג) ענין הנדפס בלקוטי תנינא סימן פ"ו על פסוק (שמות ו ט): "מקצר רוח ומעבודה קשה", שעל ידי קטנות אמונה צריכין לעבודות קשות וכו' עין שם, עמדתי לפניו כמשתומם ומחשבותי היו תמהים בענין זה. כי נדמה לי שיש לי אמונה קצת. ענה ואמר בלשון גערה קצת כאומר: ואם יש לך אמונה, אין לך אמונה בעצמך (האסטי אין דיר קיין אמונה ניט). והזכיר מיד מאמר רבותינו זכרונם לברכה: כי מי בז ליום קטנות, מי גרם לצדיקים שיתבזבו שולחנם לעתיד לבוא קטנות שהיה בהם בעצמן. שלא האמינו בהם בעצמן. ורש"י זכרונו לברכה פרש שם כפשוטו קטנות אמונה. אבל מדקדוק לשון הגמרא שאמרו שם קטנות שהיה בהם, נראה מבאר דברי רבנו זכרונו לברכה שעקר קטנות האמונה שלהן היה בהן בעצמן. ויש לפרש לפי זה שלא האמינו בהקדוש ברוך הוא שהוא טוב לכל והם חשובים וגדולים בעיניו יתברך. ומחמת זה היה בהם קטנות. וזה היה עקר קטנות האמונה שלהם מה שלא האמינו בהם בעצמן. ויש לכוון גם פרוש רש"י לזה: והכלל המובן מדבריו שהאדם צריך שיהיה לו אמונה בעצמו שגם הוא חביב בעיני השם יתברך. כי לפי גדולת טובתו של השם יתברך גם הוא גדול וחשוב בעיניו יתברך. וכבר מבאר ענין זה כמה פעמים שאין זה ענוה להיות במחין דקטנות חס ושלום, וצריכין לבקש הרבה מהשם יתברך לזכות לדרכי ענוה באמת וכו'. (עין בלקוטי תנינא סימן כ"ב ובסימן ע"ב) ועוד בכמה מקומות. גם אחר כך בסמוך אחר שאמר ענין הנ"ל, הגיע ראש השנה ואמר אז התורה חדי רבי שמעון סימן ס"א בחלק ראשון. ושם הזכיר ענין חסרון אמונה בעצמו עין שם באות ה' מה שכתוב שם. ויש שיש עליהם מחלוקת מחמת שאין להם אמונה בעצמן (רעד) וכו':

בְּדַרְכֵי ה' / שְׁפָדְרָכִי ה' וְעִבּוּדְתוֹ יִתְבָּרַךְ הַגְּבִיּה לְבוֹ קֶצֶת. ועיין לק"ה (תפילין ו/י עפ"י תורה עב תנינא) שצריך לזה חכמה וזהירות, וענוה פסולה כיון שמחזקת את הבעלי גאוה נחשבת בעצמה גאוה. ועיין סוף תורה עב תנינא/י שרבנו אומר שבאמת אין אנו יודעים מה היא ענוה ושפלות אמיתי, וצריך לבקש מה' ית' שנוכה לענוה ושפלות אמיתי. ונראה שדייקא בתורה שלנו מבואר יותר השרש לענוה הנכונה, במה שמבאר שהיא תלויה בחכמה, ובוודאי אין הכוונה לחכמה תתאה שהרי מצינו חכמים גדולים בעלי גאוה, אבל הכוונה לחכמה עילאה וכנ"ל.

מה קודם חכמה לענוה או ענוה לחכמה

מבואר כאן שהענוה צריכה לחכמה, כי החכמה היא הסיבה לענוה, מאידך אין החכמה מתקיימת אלא במי שהוא ענו ושפל. נמצא שהן תלויים זה בזה א"כ מהיכן יתחיל. ונראה לי שבוודאי צריך להתחיל מענוה ואפילו ענוה פסולה, כי עם גאוה בוודאי שא"א להתחיל, שהרי תועבת ה' כל גבה לב, ואפילו על מקצת נחלקו בסוטה ה/יז"ו. אלא שצריך לבקש הרבה שלא יטעה בה ושיזכה גם לחכמה עד שיזכה לענוה הנכונה השלימה. אעפ"כ יש בזה מדרגות ולעלות ממדרגה למדרגה באמת צ"ע מה קודם למה.

מבואר כאן שכלל החכמה היא השפלות שנובעת מהשגת גדולת הש"י. נמצא שקודמת השגת רוממות הש"י לענוה. אלא שצ"ע כי בלי חכמה כיצד יזכה ליותר ענוה ובלא ענוה איך ישיג יותר חכמה.

ל"ק"ה תפילין הלכה ו אות טו – וזה בחינת ויגבה לבו בדרכי ה', שזה צריך כל אדם. ואף על פי כן גאות וגסות הוא אסור גדול והוא תועבת ה' וכו', על כן צריכין רק לבקש מהשם יתברך לזכות לענוה אמיתי כנ"ל. ששם הענוה והגדלות דקדושה הכל אחד לגמרי, כמו שכתוב, במקום גדלותו שם אתה מוצא ענותנותו. וזה בחינת תפילין דרש"י ורבנו תם, שהם מחמת ספק שאין יודעין מהו ענוה כנ"ל, כי תפילין דרש"י הם בחינת שם הוי' כסדר ששם חסדיו יוצאין תחלה. ותפילין דרבנו תם הם בחינת שני צדדי הראשון של שם הוי' ששם הוי' קודמת לה', שהוא בחינת גבורות קודמין לחסדים, כמבאר בפגנות, הינו כי חסדים וגבורות הם בחינת שרש הענוה והגדלות, כי ענוה זה בחינת אין, בחינת חסדים. ונגדלות זה בחינת דינים וגבורות, בחינת ישות, כמבאר במקום אחר. ובאמת בשרשם בקדושה שניהם צריכין, כי שניהם אחד כנ"ל, אבל למשה יש ספק איזה בחינה צריכין להמשיך תחלה על עצמו, כי קשה לעמוד על הדבר כנ"ל, על כן צריכין להניח שניהם, כי באמת צריכין שניהם כנ"ל. וזהו (ערוכין צ"ה). מקום יש בראש להניח בו שני תפילין שמרמז על תפילין דרש"י ודרבנו תם, פמוכא. הינו שבאמת יש מקום בהראש והמח להניח שני תפילין, הינו להמשיך על עצמו שני הבחינות הנ"ל, דהינו להיות עניו באמת ולא יהיה בלבו שום צד גאות וגסות כלל. ואף על פי כן יהיה איש חיל וגבור גדול ולא יהיה עצל ונכזה (שקורין שלימזלינק) כלל וכנ"ל, שזהו בחינת שני התפילין דרש"י ודרבנו תם כנ"ל, על כן צריכין להניח שניהם דיקא וכנ"ל:

עוד שם אות כג – בזה פגם שאול בענוה פסולה, שבטל את עצמו נגד עצת דואג ולא התגבר את עצמו בגבור חיל לקים דברי שמואל. ובה פגם בענוה, דהינו שהיה לו ענוה פסולה, כי פגם ענוה פסולה הוא בחינת פגם הגאות, כי עקר הענוה לזכות לענוה של משה, שהיא בחינת חיים נצחיים, בחינת החיות של כל האברים וכו' וכנ"ל. כי פשיט לו ענוה פסולה נותן פח להגאות מאחר שמבטל עצמו נגד הבעלי גאון הרוצים להרחיקו מדרכי אמת ומצדיקי אמת כמו שאול שבטל עצמו נגד דעת דואג לעבר על דברי שמואל הנביא והחיה את אגג שממנו יצא המן, שהוא בחינת גאות. וזה שאמר שמואל לשאול בשהוכיחו על שהחיה את אגג, "הלא אם קטן אתה בעיניך ראש שבטי ישראל אתה" (שמואל א' ט"ו). הינו שהוכיחו ואמר לו שעקר הפגם שלו בא על ידי ענוה פסולה שהקטין את עצמו במקום שאין צריכין להקטין את עצמו וכנ"ל. וכן בתחלת מלכותו פגם בזה, כמו שכתוב (שם א' י'), "ויבווהו ולא הביאו לו מנחה ויהי כמחריש". שעל ידי זה לא נתקמה מלכותו, כמו שאמר רבותינו זכרונם לברכה (יומא כ"ב). ועל פן לא רצה מרדכי להשתחוות להמן, כי מרדכי היה עניו בשלמות, פי אף על פי שהיה בבחינת אין בעיני עצמו, אף על פי כן לא רצה להכניע את עצמו נגד הבעלי גאון שהם בחינת המן. וזה שאמר מרדכי שאינו רוצה להשתחוות להמן מחמת שגם קגנו בנימין לא השתחוה לעשו, כי איתא שיעקב אבינו אף על פי שנהג בחכמה גדולה נגד עשו, אף על פי כן שגה קצת בזה במה שהשתחוה לעשו. ועקר הפגם היה בענין הנ"ל בענין פגם ענוה פסולה, פי יש בענין זה משקל גדול ודק מאד שצריכין להיות עניו מאד להיות בבחינת מה ואין ממש. ואף על פי כן יהיה גבור חיל וחזק מאד נגד כל הרשעים והמונעים. ועל פן דוד זכה למלוכה אחר שאול, פי זכה לענוה בשלמות, פי היה עדין העצני בשהיה עוסק בתורה היה מתקשר פתולעת וכשיצא למלחמה היה מתקשה בעץ, הינו עזות דקדושה וענוה, שזה עקר השלמות.

ל"ד תורה עב תנינא – אבל אין אנו יודעים כלל מהו שפלות אמיתי, פי בודאי אין זה תכלית שיהיה שפל ונכזה ועצל, שקורין רע מזל (ובלע"ז: שלים מזלניק). פי השפלות הוא עקר החיים של כל איבר ואיבר, והוא כל תענוג עולם הבא כנ"ל, ובוודאי אין זה התכלית של עולם הבא, שיהיה נכזה ועצל וכו', חס ושלום. על כן צריכין רק לבקש מהשם יתברך, שיעזור לזכות לעניויות ושפלות אמיתי, שהוא עקר החיים ועקר התענוג של עולם הבא כנ"ל:

ל"ה סוטה דף ה. – א"ר אלעזר כל אדם שיש בו גסות הרוח ראוי לגדעו כאשירה כתיב הכא (ישעיה י-לג) ורמי הקומה גדועים וכתוב התם (דברים ז-ה) ואשיריהם תגדעון. וא"ר אלעזר כל אדם שיש בו גסות הרוח אין עפרו ננער שנא' (ישעיה כו-יט) "הקיצו ורננו שכני עפר" שכני בעפר לא נאמר אלא שכני עפר, מי שנעשה שכן לעפר בחייו. ואמר ר' אלעזר כל אדם שיש בו גסות הרוח שכינה מילת עליו שנאמר (תהילים קלח-ו) וגובה ממרחק יידע. דרש רב עזריא ואיתימא רבי אלעזר בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם מדת בשר ודם גבוה רואה את הגבוה ואין גבוה רואה את השפל אבל מדת הקב"ה אינו כן הוא גבוה ורואה את השפל שנא' (תהילים קלח-ו) כי רם ה' ושפל יראה. אמר רב חסדא ואיתימא מר עוקבא כל אדם שיש בו גסות הרוח אמר הקב"ה אין אני והוא יכולין לדור בעולם שנא' (תהילים קא-ה) "מלשני בסתר רעהו אותו אצמית גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל", אל תקרי אותו אלא אתו לא אוכל. איכא דמתני לה אמספרי לשון הרע שנא' "מלשני בסתר רעהו אותו אצמית" א"ר אלכסנדר כל אדם שיש בו גסות הרוח אפילו רוח קימעה עוכרתו שנאמר (ישעיה נז-כ) והרשעים כים נגרש ומה ים שיש בו כמה רביעיות רוח קימעה עוכרתו אדם שאין בו אלא רביעית אחת עאכ"ו. א"ר חייא בר אשי אמר רב ת"ח צריך שיהא בו אחד משמונה בשמינית א"ר הונא בריה דרב יהושע ומעטרא ליה כי סאסא לשבולתא אמר רבא בשמתא דאית ביה ובשמתא דלית ביה א"ר נחמן בר יצחק לא מינה ולא מקצתה מי זוטר דכתיב ביה (משלי טז-ה) תועבת ה' כל גבה לב.

ואמנם ראיתי בעלון עלים לתרופה (בעלו גלין תתנ"ח) בשם תשואות חן ליקוטים שנחלקו בזה האחים רבי זושא ורבי אלימלך ושאלו את רבם המגיד ממעזריטש. ויש בזה שתי גרסאות: אחת שאמר שניהם טובים אבל להקדים שפלות משובח. אבל שם גלין תתסא מדור עלי הגיון כתב בשם הפלא יועץ להרבי מהארנאסטייפל (שבועות) מבואר להפך: שאמר שמגדולת הבורא יבוא לשפלות וכן כתב בוהר חי לקמרנא רב (ח"א דף ח) וכן משמע ברמב"ם יסודי תורה (ב' ב') וכן כתב הרמ"א (א"ח צח א') 'יחשוב ברוממות הבורא ובשפלות האדם.

ולפי הנ"ל מובן כי באמת השפלות הקדמה לרוממות והרוממות הקדמה לשפלות. דהיינו ששתיהן אמת, כי האומר שענוה קודמת מדבר מצד כבוד הש"י כמבואר בתורה ו' ותורה יא/ל"ו. והאומר שהשגת רוממות הש"י קודמת מדבר מצד קניין מדת השפלות. ובאמת א"א לקנין השפלות בלא שתחילה יהיה כבוד הש"י שלם, לכן צריך להתחיל מהשפלות אלא שזו רק הקדמה להשגת רוממותו ית' שעל ידה יזכה לענוה. ולמעשה נראה שזה מאותם דברים שא"א לדעת מדיכין ההתחלה וכמבואר בתורה רעא/ל"ז

עוד עיין בזה בחיי מוהר"ן סימן רסט/ל"ח ד"ה אמר המעתיק. שהענוה תלויה בהשגת האפסיות שלי כלפי ה' ית',

עד כאן ההקדמה

*

תורה קצו [לט]

דע שלשון הרע של העולם מזיק ופוגם את העניות^מ,

כי נרגן מפריד אלוף, גורם להפריד את החכמה מהענוה אצל הצדיקים, ואזי הם נכשלים בענוה פסולה. רוצה לומר שעל ידי לשון הרע שהעולם מדברים, על ידי הפגם הזה, א"א-אי אפשר להצדיקים להיות ענוים, דהיינו להיות שפל וסבלן ונכנע לרצון ה' מרוב הרגשת רוממות ה' ית' הנמצא מאד. והסיבה לזה כי פגם לה"ר-לשון הרע מפריד בין ענוה לחכמה, נראה לומר כי "נרגן מפריד אלוף" דהיינו שמפריד ומסלק את אלוף של עולם ואת החכמה (כמ"ש (איוב לג ל) האלפך חכמה). כי על בעל לשה"ר אומר הקב"ה אין אני והוא יכולים לדור בעולם (סוטה ה). ועל כן ענשו צרעת שהיא סגירו דנהורא עילאה (זוהר תזריע מט:): דהיינו הסתלקות החכמה כמבואר שם/מ"א (ואור הפנים)/מ"ב.

^{לו} עיין ריש תורה ו' שצריך למעט כבוד עצמו ולהרבות כבוד המקום. ועיין תורה יא אות ב' שכדי שיהיה כבוד ה' בשלימות צריך שיהיה כבוד עצמו לאין כבוד הש"י.

^{לז} תורה רעא - ע"ש בסוף התורה זה לשונו- וכן יש פמה דברים בעולם שהם תלויים זה בזה, ואין יודעין מהיכן ההתחלה, פי כל אחד מתחיל מחברו, פי זה תלוי בזה פנ"ל:

^{לח} חיי מוהר"ן סימן רסט - (כט) יום ד' דאלול תקס"ט ברס"ב. אמר אני ענו מכל המפרסמים, כי כל אחד יש לו עבודתו ואני ענו הינו כי אינם נחשבים אצלי כלל, כי מדת ענוה היא לבלי להחזיק עצמו לשום דבר ולהיות בעיניו אין ואפס, ומאחר שאינם נחשבים אצלי כלל נמצא שאני ענו שלהם. פרוש שמכל המפרסמים אני הענו שזה עושה זאת וזה זאת, ואני איני מחזיק מהם כלל נמצא שבצדק פלם יש לי מדת הענוה ביניהם. אף את מי אני מחזיק יותר לאין את עצמי או אותם וכו' ואף על פי כן הנראה שאת עצמו הוא מחזיק יותר לאין ואפס. וכן במשה רבנו עליו השלום אינו מישב אצלי מה שכתוב בו שהיה ענו מאד מכל האדם איך שיהי ואת מאחר שכלם היו תלמידיו איך היה ענו כנגדם, אף צריך להיות גם כן כנ"ל שהיה ענו מכל האדם, שהיה לו מדת הענוה של כל האדם הינו שאצלו היתה הענוה של כלם כי כלם היו אצלו בחינת ענוה בבחינת אין ואפס כנ"ל אך את עצמו היה מחזיק יותר לאין ואפס יותר מבחינת אין ואפס שהיה מחזיק אותם והבן היטב: אמר המעתיק נראה לעניות דעתי, דרצונו לומר כי השיג כל כך בגדלת הבורא יתברך עד אשר העבודה של כל אדם היה אצלו בבחינת אין ואפס נגד גדלתו יתברך. והוא בעצמו אף על פי שהיה רבן של כל ישראל כי השיג יותר מכלם, אף על פי כן היה מחזיק את עצמו לאין ואפס יותר מכלם. כי דיקא על ידי שהיתה השגתו גבוהה כל כך, על ידי זה השיג שפפי מדרגתו והשגתו אין עבודתו נחשבת כלום ביותר נגד גדלתו יתברך וקל להבין:

^מ תורה זו נאמרה קודם שבועות שנת תקס"ה ועיין חיי מוהר"ן סימן כד

^נ בדפ"ר- העניות, בתולד- הענוה, ומתולד- העניות

^{מא} ראה שם ביאור המתוק מדבש שהם אורות אבא (דהיינו חכמה) שסגורים מו"א ועל כן החיצונים אוחזים בבניה ונעשה דין קשה.

זוהר תזריע דף מט: - אמר רבי יצחק הנה רבי יצחק חולק על רבי יוסי שאמר והוצא אל הכהן לא קב"ה, ואמר הכי תגינן כן למדנו מ"ש נגע צרעת הנה נגע הוא דינא תקיפא שריא בעלמא כשיש נגע הוא סימן שזין חזק שורה בעולם, כלומר כשיש כז"א רק האורות דלויאל, אז לין קשה שורה בעולם, כי על מלת צרעת מפסח התרגום סגירו, כמה דאתמר כמו שלמדנו שפירושו סגירו דנהורא עלאה שעדיין סגורים אורות העליונים של אבא מו"א, לכן אוחזים החיצונים באורות של אימאל ואז לין קשה שורה בעולם, ונעשים נעשים צנני אלס, וכן סגירו דשיבו עלאה סגורים החסדים העליונים של אבא מליכנס כז"א, דלא נחית לעלמא לכן אין שפע החסדים יורדים לעולם.

^{מב} ראה תורה כא אות ו' - ומרים, שפגמה בכבוד משה, שהיא בחינת שפע אלקי, בבחינת (שמות ל"ד) "פי קרן עור פניו", ופגמה בבחינת שבעת הנרות, פי הוא היה ענו, שפל וסבלן, ולא חרה אפו על בזיונו, וזה בחינת חטם בשלמותו; וכתוב בה (במדבר י"ב): "פה אל פה אדבר בו" זה בחינת פה; וכתוב בה (שם): "ותמנת ה' יביט" זה בחינת עינים; וכתוב בה (שם): "בכל ביתי נאמן הוא" זה בחינת אדניו, בחינת (משלי י"א): "נאמן ריח מכסה דבר", כמובא בוהר (אדרא רבא קב"ח) בשביל זה נצטרעה, ומצטרע דא סגירו דנהורא עלאה (זוהר תזריע מ"ט:), הינו אור הפנים הנ"ל, וכתוב בה: "מסגר מחוץ למחנה שבעת ימים". וזה שבקש אהרן: אל נא תהי כמות אשר בצאתו מרחם אמו ויאכל חצי

ועל ידי זה, נפגם הענווה, וא"א להיות עניו, ואפילו אם יהיה עניו הוא בלא חכמה, וזה ידוע שענווה בלא חכמה אינה כלום, כי בלא חכמה אע"פ שהוא שפל ונכנע, אבל הוא מוחין דקטנות, מתבטל ונכנע גם לבעלי גאווה.

כי בוודאי אין זה מעלת הענווה, להראות עצמו בכפיפת ראש בדרך שטות כאלו הוא עניו, כי זה ענווה פסולה [מגן/מד], כי ענווה בלי חכמה היא שפלות והכנעה או מצד טבעו או כי רוצה להיות ענו, אבל מחוסר חכמה נוהג רק בחיצוניות שלה, ואזי טועה להכניע עצמו גם היכן שצריך תקיפות ועזות דקדושה.

ועיקר הענווה^{מ"ח} כשהיא בחכמה, דהיינו החכמה הפנימית (חכמה עילאה) כי הענווה האמיתית נובעת מהרגשת אפסיות כלפיו ית', שזו עיקר החכמה, בחי' כח מה, מה כוחי, בחי' נחני מה, כי עיקר החכמה עילאה היא לא אסיפת ידיעות כמו חכמה תתאה, (שהיא רק הקדמה לחכמה עילאה). אלא הידיעה שאינו יודע וכמה שמשגיג שאין לו השגה בו ית', כך השגת החכמה שלו גדולה יותר, וזה שאמר שלמה המלך אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני, וביאר רבנו בתורה פג תנינא שזו עיקר החכמה כשמשגיג עד כמה היא רחוקה ממנו ועל כן נקראת החכמה רחוק ומרחקים כמבואר בתורה מ' ובתורה לה.

ועל ידי פגם לה"ר – לשון הרע, נעשה פירוד בין ענווה לחכמה כנ"ל, ועי"ז א"א להיות עניו, כי בלא חכמה אזי היא ענווה פסולה. כנ"ל, ועוד כי לשון הרע הוא בהמיות, כמבואר בתורה נד/מ"ו דהיינו בלבול המדמה, הפך השכל והחכמה כמבואר בתורה כה/מ"ו שלזכות לשכל צריך להעלות ממדמה לשכל.

וזה היה מעלת משרע"ה – משה רבנו עליו השלום, ששבחה התורה אותו, שהיה כ"כ – כל כך גדול במעלת הענווה, עד שאפילו לה"ר – לשון הרע לא הזיק לענוותנותו, כי משה הוא הדעת, היא המדה המחברת את החכמה להרגשת השפלות וענווה שבלב. וכיון שמשה הוא הדעת בעצמה/מ"ח, א"א בשום אופן להפריד את החכמה מהענווה אצלו.

וז"ש – וזה שכתוב (במדבר יב/מט) ותדבר כו' במשה כו' כמבואר שם שמרים דברה עם אהרן אחיה לשון הרע על משה רבנו.

בשרו, כי על ידי סגירו דנהורא עלאה היא בבחינת מת, כי מצרע חשוב כמת (נדרים ס"ד): אשר בצאתו מרחם אמו זה בחינת יבום, שעל ידי היבום אתתה אמה, שאשתו נעשית לו אם; ויאכל חצי בשרו הינו שאין לו בת זוג, כי הבעל ואשתו הם תרי פלגא גופא; ועכשו שאשתו היא אמו, נמצא שנאכל חצי בשרו ואין לו בת זוג:

^{מ"ח} עיין תורה כב תנינא

^{מ"ח} **תורה כב תנינא** – בענין ההכנעה טועים העולם הרבה פי הלא כמה אנו מיגעין עצמנו בעבודות ובתפלה כדי לצאת ממחזין דקטנות למחזין גדולות, ואם פן אי אפשר שיהיה ההכנעה בפשיטות, כי אם פן הוא נכנס לקטנות, ועל פן בהכרח שיש בזה דעת. ועל פן לאו כל אדם יכול להיות ענו כראוי, רק משה רבנו, עליו השלום, הוא הדין "ענו מפל האדם אשר על פני האדמה" (במדבר י"ב). ורבותינו, זכרונם לברכה, קראו לענווה שאינו כראוי הנפדה, כמו שאמרו רבותינו, זכרונם לברכה (סוטה מא:): על ירמיה הנביא, שהיה ענו נגד הנביא שקר הנביא, ואמר לו בהכנעה: אמן, פן יעשה ה'; ואמרו רבותינו, זכרונם לברכה, על זה: 'כל המחניף וכו' לסוף גופל ביד בנ' וכו':

^{מ"ח} מתורו - הענווה

^{מ"ח} **תורה נד אות ו** (ה) וצריך לשמור את העין מבחן המדמה. ואפלו מי שהוא טוב עין, צריך לשמור מזה. כמו שאנו רואים, כי אפלו מי שיש לו ראייה יפה, יכול לטעות, על ידי שרואה מרחוק, ונדמה לו להפך מן האמת. על פן צריך שמירה יתרה לזה: והבחן המדמה בא על ידי לשון הרע, כי פח המדמה הוא פח הבהמיות, כי גם בהמה יש לה זה הבחן המדמה. והמוציא דבה הוא נופל לבהמיות, ועל פן נתגבר עליו פח המדמה, שהוא פח הבהמיות. כי מוציא דבה הוא פסול (משלי י), וכשהדעת נסתלק ממנו, נופל מאהבת השם יתברך, ונופל לאהבת הבהמיות. בבחינת (הושע ד): "כי אתה הדעת מאסת, ואמאסת מפקח ל". פקח, הינו בחינת (ישעיה מ"א): "אבקהם אוהבי". בחינת (תהלים ק"י): "אתה כהן, בחינת: 'נקמן הכהן' (ויקרא ה) (ז). ואז מתגבר עליו פח המדמה, שהוא פח הבהמיות. בבחינת (שם בהושע): "נדמו עמי מבלי הדעת", "נדמו", הינו פח המדמה:

^{מ"ח} **תורה כה אות ו** (א) כי צריך כל אדם להוציא את עצמו מהמדמה, ולעלות אל השכל. וכשנמשך אחר המדמה, זה בחינת שרירות לב, שהוא הולך אחר המדמה שבלב. וכשיוצא משרירות הלב, ומשבר לבו האבן זה בחינת שמירה, שעל ידו נכנע האבן, ואינו הולך אחר תאוות המדמיות, והולך אחר השכל: וכל זמן שלא הוציא שכלו אל הפעל שלא השתמש בשכלו עדין אז אצלו השכל בכח. אף על פי שכבר שבר המדמה, אז נתקומם תכונת שכלו. כי כשזה קם, זה נופל (כמובא ברש"י ריש פרשה תולדות), אבל השכל עדין בכח. ואחר כך כשחוקר בשכלו ומשתמש בו, אזי השכל בפעל. וזה בחינת נפת צופים, בבחינת (שיר השירים ד'): "נפת תטפנה שפתותיך" שהוציא מתיקות שכלו מבחן אל הפעל. וזה: 'שפתותיך', הוא בחינת מוציא מבחן אל הפעל, שהוא בחינת הדבור:

^{מ"ח} **משה הוא הדעת** נזכר בלקוטי מוהר"ן י"א פעמים ובעוד הרבה ספרים. וראה שער הפסוקים להאריז"ל פרשת שמות ד"ה ועתה נבאר ענין גאולתם –הנה מרע"ה, הוא בחי' הדעת עצמו דו"א.

^{מ"ח} **במדבר פרק יב (א) ותדבר מרים ואהרן במשה על אדות האשה הכשית אשר לקח כי אשה כשית לקח:** (ב) ויאמרו הריק אף במשה דבר ידוד הלא גם בנו דבר וישמע ידוד: (ג) והאיש משה (ענו) עניו מאד מפל האדם אשר על פני האדמה: (ד) ויאמר ידוד פתאם אל משה ואל אהרן ואל מרים צאו שלשתכם אל אהל מועד ויצאו שלשתם: (ה) וירד ידוד בעמוד ענן ויעמד פתח האהל ויקרא אהרן ומרים ויצאו שניהם: (ו) ויאמר שמעו נא דברי אם יהיה נביאכם ידוד במראה אליו אתודע בלחם אדבר בו: (ז) לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא: (ח) פה אל פה אדבר בו ומראה ולא בחידות ותמנת ידוד יביט ומדוע לא יראתם לדבר בעבדי במשה: (ט) ויחר אף ידוד פם וילך: (י) והענן סר מעל האהל והנה מרים מצרעת בשלג ויפן אהרן אל מרים והנה מצרעת:

נמצא שהיה פגם לה"ר בעולם, אעפ"כ, אומרת התורה שם מיד [ג] והאיש משה ענו מאד/נא, דהיינו שהתורה מיד מספרת לנו שהלש"ר לא הזיק לענוה של משה רבנו, כי היה במעלה גדולה כ"כ בענווה, [בג] שאפי' פגם לה"ר, לא הזיק לו לענווה שלו [גג] כי משה רבנו ע"י שזכה בשלימות לדעת נעשה הדעת בעצמה, וביטל חומריותו לגמרי ונעשה אין גמור כלול בו ית', עד שאי אפשר היה שתיפרד החכמה מהענווה שלו :

עד כאן ביאור חברותא על תורה קצו

הקשר בין חכמה לענוה חוזר בכמה מקומות

עיינ תורה י' שזה לעומת זה עומד יעקב שהוא בחי' חכמה שממנו מקבלים רוח חיים בחי' החכמה תחיה את בעליה עי"ש ולעומתו אבימלך שהוא הבעל גאוה דייקא שעל ידה מסתלקת חכמתו עי"ש. ועי"ש עוד שמושה עומד כנגד הפעור ומבטל ע"ז ומתלבש במרדכי ומבטל את הגאוה ע"ז של המן ומשה עומד כנגד הגאוה שהיא ע"ז של קרח עי"ש ועיינ תורה ד' אות ז' – "והאיש משה ענו מאד", ועל ידי זה נקרא איש חכם, כמו שכתוב (איוב כ"ח): "והחכמה מאין תמצא" ועיינ תורה ו' בביאור הרב"ח שהלך לחקור במדת הענווה ומצא חכמים וכו' עי"ש ועיינ תורה לה ותורה מ תנינא ופג תנינא שחכמה נקראת מרחקים כי מהותה הוא עד כמה שיודע שלא יודע. וכן בתורה פב תנינא חכמה אותיות בחי' כח מה בחי' מה בוחי

ענוה פסולה

ספר לקוטי הלכות חו"מ – הלכות פקדון וארבעה שומרים הלכה ה אות ז' – כל גלות מצרים היה על ידי חטא אדם הראשון פידוע שפגם באמונה, כמוכא. ועקר הפגם היה בבחינת אמונת חכמים, כי אף על פי שהוא נברא יחידי ולא היו אז עדין חכמים בעולם כי אם הוא לבדו, אף על פי כן היה צריך ביותר לאמונת חכמים, דהיינו להאמין בעצמו וכמבאר בהתורה הנ"ל שששאיין מאמינים בעצמו הוא בחינת פגם אמונת חכמים וכן מבאר בסימן פו בלקוטי תנינא על פסוק מקצר רוח ומעבדה קשה, כי אם היה האדם מאמין בעצמו שששמתו גבה מאד מאד, כי אפלו הנשמה של הפחות שבישראל גבה מאד וכו' תלויין כל העולמות עליונים ותחתונים, בודאי לא היה עובר שום עברה ולא היה פוגם שום פגם, בפרט אדם הראשון שהיה יחידי שאצלו היה כל אמונת חכמים רק בבחינה זאת. כי אנוחנו צריכים אמונת חכמים בכל הבחינות המבארים שם, להאמין בצדיקים אמתיים ולהאמין בחברו ולדבר עמו ביראת שמים בבחינת אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשבו ה' וישמע ויקתב בספר וכו'. כי בכל אחד מישאל יש נקדה טובה שהוא בחינת צדיק. וביותר צריך להתחזק ולהתגבר להאמין בעצמו, להאמין שגם מעט עבודתו ועסקו בתורה יקר מאד אצל ה' יתברך, בפרט מה שזכה להתקרב לצדיקים וכשרים אמתיים להאמין בהם שזה יקר מאד מאד אצל ה' יתברך, כי אפלו אם יאמין בה' יתברך ובצדיקים ובחבריו הכשרים שכלם צדיקים, אבל אינו מאמין בעצמו, דהיינו שאינו מאמין שאמונתו שאמונתו בחכמים אמתיים וכו' יקר מאד מאד, גם זה פגם אמונת חכמים ובאופן אחד פגם הזה גרוע מהכל, באשר מצוי נגע המספחת הזאת בכמה בני אדם שהם פשרים קצת ומתחילים להתקרב לאנשי אמת לחכמים וכשרים אמתיים, אבל אומרים על חבריהם הם בודאי פשרים וצדיקים, אבל מה מועיל לי כי אני יודע חסרוני בנפשי שאני מלא חטאים ועונות ופגמים ועל ידי זה נופל חס ושלום, ומתרחק לגמרי חס ושלום ונופל מאמונת חכמים לגמרי עד שהרבה נעשו מתנגדים וחולקים על ידי זה. נמצא שכל פגמו באמונת חכמים, על ידי שלא האמין בעצמו, כי מי שרוצה לחוס על חיי צריך לבקש מה' יתברך עד שיתחזק באמונת חכמים כל כך עד שיאמין גם בעצמו, דהיינו שאמין בגדל כח צדקתם של הצדיקים אמתיים עד שבודאי יתקנו גם אותו ויעלו אותו מעלה מעלה אם יאחו עצמו להיות דבוק בהם כל ימי חייו, כי אמונתו בעצמה שמאמין בהצדיקים ומתקרב אליהם יקר מאד מאד, כי אמונה הוא רק בדרך שאין מבינים בשכל, כמו שמבאר במקום אחר. ועל פן צריך להאמין בעצמו באמונה אף על פי שלפי שכלו וידיעתו בעצמו הוא רחוק מאד מה' יתברך, אף על פי כן צריך להאמין באמונה שגם מעט הנקודות הטובות שבו יקרים מאד אצל ה' יתברך וכאשר הבנתי כל זה משיחתו הקדושה זכרונו לברכה. ובפרט אדם הראשון שהיה יחידי בעולם שכל אמונת חכמים שלו היה תלוי בזה פג"ל, ובפרט כי כל הפגם של אדם הראשון היה על ידי חיה אשתו שמתחלה בא הנחש עליה בערמה, כי היא היתה צריכה להאמין באדם הראשון שדבריו אמת שה' יתברך צוה שלא לאכל מעץ הדעת, והנחש הכניס בו ולא האמינה בדבריו ופגמה באמונת חכמים על ידי זה. ונסתה לדברי הנחש ואחר כך גרמה עד שהכניסה פפירות גם בלב אדם הראשון בעצמו שפגל בדעתו ולא האמין בעצמו בעצם כחו ומעלתו שהיתה גבה ונשגבה מאד עד שאכל מעץ הדעת טוב ורע, שאז נמשך והמת הנחש שמשם כל הפגמים של הדורות הקודמים דור המבול ודור הפלגה שמשם נמשך גלות מצרים פידוע. וכל פגמי הדורות היה על ידי פגם אמונת חכמים כמו שכתוב, לא יפנה דרך פרמים וכו' וכמבאר במקום אחר:

תולדות יעקב יוסף – פרשת עקב – אות ד – ובוה מבואר שזה ששוקל גם במדת הענוה ותופס מדת בינוני חכם יחשב, כי הוא תועלת וחכמה נפלאה בענין עבודת הבורא שלא יהיה נמאס בעיני עצמו רק יאמר (תדא"ר פכ"ה) מתי יגיעו מעשי למעשי אבות הראשונים,

¹ במדבר יב ג'

² משה ענו מכל אדם נזכר בכמה תורות – תורה ד' אות ז', תורה עט, תורה קל, תורה קמו, תורה קצו, תורה לח תנינא.

³ כיון שהיה בו ענוה יתירה א"א היה להפריד ממנה את החכמה, כך משמע כאן. וצ"ע מה גורם למה החכמה לענוה או הענוה לחכמה. כי אמרו חז"ל למה נמשלו ד"ת למים כי יורדים מקום הנמוך ואמרו ממדבר מתנה וכן מבואר בחי"מ תקעח שע"י שהיה הפסולת שלו זכה לחכמה. וצ"ע כי אם ע"י ענוה זוכה לחכמה נמצא שעד שזוכה לחכמה הוא בענוה פסולה. נמצא שגם ענוה פסולה מביאה לחכמה וצ"ע. ועיינ בהקדמה שם נתבאר.

⁴ עיינ חיי מוהר"ן סימן תקעח

⁵ חיי מוהר"ן – אות תקעח (קלה) עוד שמעתי שאמר רבנו זכרונו לברכה 'פסל לך הפסלת יהיה שלך' (נדרים לח). היינו שבכל מקום שתראה איזה פסלת יהיה הפסלת שלך שתתלה הפסלת בך. 'משם נתעשר משה' הינו על ידי זה זכה לחכמה כו' (אולי רצונו לומר על דרך שאמרו רבותינו זכרונו לברכה דעת קניית מה חסרת) כי החכמה מאין תמצא, ומחמת שהיה לו מדת הענוה כל כך שכל הפסלת היה רק שלו, על ידי זה זכה לחכמה:

נרגן מפריד אלוף

תורה יד אות יב – וְזָהוּ: 'עַד שֶׁתְּכַלֶּה רֶגֶל מִן הַשּׁוֹק' (השוק הוא מקומות החיצונים); 'רֶגֶל' זֶה בְּחֵינַת "נֶרְגֵן מִפְּרִיד אֱלֹהִים" הַנ"ל, דְּהֵינּוּ בְּעֲלֵי לְשׁוֹן הָרַע וּמַחֲלָקָת, הַהוֹלְכִים וּמַרְגִּילִים וּמַדְבְּרִים רְכִילוֹת וְלְשׁוֹן הָרַע וְעוֹשֵׂי מְרִיבָה וּמַחֲלָקָת בֵּין אָדָם לְחֵבְרוֹ וּבֵין אִישׁ לְאִשְׁתּוֹ, בְּחֵינַת (תְּהִלִּים ט"ו): "לֹא רֶגֶל עַל לְשׁוֹנוֹ". וְזָהוּ שְׁצַרִּיכִין לְהַאִיר וּלְהַדְלִיק נֵר הַנְּבִיחָה סְמוּךְ לַפֶּתַח, דְּהֵינּוּ לְהַאִיר הַכְּבוֹד וּלְהַחְזִירוֹ לְשֵׁרֵשׁ הַיְרָאָה פְּנ"ל, עַד שְׂיִזְכֶּה לְשִׁלּוּם וּיְבַטֵּל הַנֶּרְגֵן מִפְּרִיד אֱלֹהִים. וְזָהוּ: 'עַד שֶׁתְּכַלֶּה רֶגֶל מִן הַשּׁוֹק' שְׂיִתְבַּטֵּל בְּעֲלֵי לְשׁוֹן הָרַע וּרְכִילוֹת אֲשֶׁר רֶגֶל עַל לְשׁוֹנָם, וְיִתְרַבֶּה הַשִּׁלּוּם בְּעוֹלָם: